

Ћ ПРОБОЈУ ФРОНТА ИЛОК - МАРТИНЦИ И У БОРБАМА ЗА ОТОК И ПРИВЛАКУ (децембар 1944 - јануар 1945)

Првих дана децембра 1944. дошло је до знатних кадровских промена у 5. српској бригади. Штаб 21. дивизије био је незадовољан радом и односима руководећих људи у бригади. О томе је политички комесар 21. дивизије писао у извештају политичком комесару 1. пролетерског корпуса: »све ово неће имати добрих резултата док не сменимо извештајног руководиоца у батаљонима и комесара бригаде, који заиста уопште не одговарају...«, па је већ 2. децембра 1944. године за новог команданта бригаде дошао капетан Теодосије Парезановић првоборац 2. пролетерске бригаде, а за новог политичког комесара бригаде одређен је мајор Димитрије Палигорић. Смењивање челних руководиоца бригаде (команданта - мајора Новака Перућицу и политичког комесара - мајора Марка Радетића) политички комесар 21. дивизије образложио је тиме да је један од битних разлога за овакво стање у бригади »фамилијарност међу штабовима и у партијским ћелијама, где људи уопште нису указивали један другом на недостатке. То је било и у самој ћелији штаба бригаде, где помоћник (Јован Крстић Мргуд, помоћник политичког комесара бригаде - п.а.) није имао смелости да укаже на недостатке Перућице и Марка - комесара, који по мом мишљењу својим радом и држањем нису скоро ништа или врло мало користили Петој бригади...» Комесар дивизије ипак је на крају овог извештаја додао: »Стање у тој бригади ипак је могуће за врло кратко време поправити, ако учинимо све што треба...«

ЗАДАТАК БРИГАДЕ У ПРОБОЈУ НЕМАЧКЕ ОДБРАНЕ

Према заповести штаба 21. дивизије изdatoј у 13 часова 2. децембра 1944, штаб 5. бригаде добио је задатак да са севера (главним правцем дивизије) изврши напад на непријатељеве

положаје у с. Мартинци, продирући својим десним крилом ка к. 85 - Пашњак с циљем обухвата непријатеља у селу са запада и да у садејству са 31. бригадом ослободи село Мартинци и продре до села Отока. По ликвидацији овог непријатељског упоришта и извршеном пробоју 5. бригаде остаје у селу Оток, у дивизијској резерви. Команди противколске батерије топова 76 мм наређено је да се постави око раскрснице друма и пруге испред Мартинаца и одатле непосредно да потпомаже дејства бригаде друмом ка том селу. Штаб бригаде имао је да одреди конкретне задатке и циљеве брдској батерији топова (дивизијска), која ће се поставити на простору око Камаришта, и да јој даје задатке како за време пробоја, тако и по пробоју.²⁸²

У Мартинцима и Кузмину и све до Сремске Раче одбрану су организовали делови 118. ловачке (немачке) дивизије, у чијем се саставу налазио и један батаљон 14. СС пука 7. СС дивизије »Принц Еуген«. Услед претрпљених губитака у протеклим борбама, 118. ловачка дивизија се стално попуњавала припадницима фолксдојчера из ових крајева. На читавој линији фронта непријатељ је стално дограђивао и утврђивао своје одбрамбене положаје, а у неким селима је подизао и бункере од цигле и ограђивао их бодљикавом жицом, а испред постављао густа минска поља.

У Мартинцима се налазило око 1.800 - 2.000 војника из 118. ловачке дивизије. Одбрамбене положаје Немци су држали испред села. Утврђења су им била солидна, бункери грађени од дрвета и местимично од цигле били су укопани у земљу. Положај се протезао од Хорват пустаре насипом низ реку Саву, затим преко поља Поповаче ка железничкој станици, све до Генералног канала. Растојање између бункера било је од 30 до 40 метара. Били су повезани цик-цак ровом у човековој висини. У овим рововима на сваких десетак метара растојања налазила се по једна група од три стражара, са по једним аутоматским оружјем, углавном »шарцима«. Испред бункера, на око стотину метара, били су такође ископани ровови дубине метар и по, који су само ноћу били запоседани предстражама. Испред ових ровова Немци су поставили бодљикаву жицу у два реда, у виду кутије, висине метар и по. Сви простори испред жице, скоро до предњих положаја јединица 21. дивизије били су испуњени густим пољима нагазних

²⁸² 36. НОР, I, 10, док. 109.

мина. Претпостављало се да су постављена скоро четири вагона мина.

Своје одбрамбене положаје и пред зоном 5. српске бригаде Немци су ојачали знатним тешким наоружањем: четири топа 106 мм, са следећим распоредом: један топ окренут према нашим положајима постављен је код чесме, преко пута цркве у Мартинцима, други топ северно око 200 метара у правцу Коморишта, док су остала два топа била замаскирана и закопана у задњем делу села, у салашу иза сеоског вашаришта, са могућношћу гађања у свим правцима. Један противтенковски топ постављен је на источној страни Мартинаца. У сеоском гробљу постављена су четири тешка бацача, два до три противавионска митраљеза и један противавионски топ. Поред пута између Мартинаца и Кузмина у једној шумици била је и једна немачка, по свему судећи, моторизована батерија тешких топова.

Сваке вечери непријатељска посада у Мартинцима добијала је појачања у живој људској сили и у наоружању из Кузмина, колима и камионима, која су сваког јутра повлачена у Кузмин. На положајима у Мартинцима примећена су и четири тенка непознате тонаже, а сеоски обавештајци јављали си и о једном трактору, који је служио за превлачење тешких топова са положаја на положај. На звонику сеоске цркве примећена су два противавионска митраљеза. Телефонски апарат био је веза посаде на звонику са артиљеријом у селу.²⁸³

Све је ово речито говорило о планској и веома осмишљеној организованости немачких одбрамбених положаја и у селу Мартинци и чврстој решености немачког командовања да што дуже одржи све ове положаје на Сремском фронту, барем док се све јединице Групе армија Е не пробију на север са циљем појачања групе армије Ф. Ради растројавања одбрамбених положаја у селу Мартинци, југословенска авијација је бомбардовала ове положаје. Погођена је била бивша домобранска касарна, у којој није било непријатеља, јер су се домобрански ровови налазили више ка Сави. Да би се обезбедили од изненадног повлачења наших снага њиховим положајима, Немци и усташе су испред поставили исечену кукурузовину, која штити при сваком подиласку наших војника.

²⁸³ О немачким положајима и фортификацијском уређењу положаја у селу и око села Мартинци, видети и АОС, к. 1042, ф. 3, док. 48, *Извештај II одсека штаба 21. дивизије штабу 21. дивизије*, од 25. новембра 1944. године: »Подаци о непријатељу«.

ОСЛОБОБЕЊЕ МАРТИНАЦА И КУЗМНА

Све бригаде из дивизија 1. пролетерског корпуса заузеле су у зору 3. децембра полазне положаје за напад - јуриш на непријатеља и извршиле остале припреме. Ископани су ровови за лежећи став и у том времену очекивана је ватрена артиљеријска припрема за напад, која је започела тачно у 8 часова, са артиљеријских положаја поред реке Саве. По завршетку скоро получасовне артиљеријске припреме, фронт се заталасао на дужини од око 30 километара. Прва је започела напад - пише Милован Целебџић - 11. бригада 1. пролетерског корпуса са око 1.500 бораца и извршавала силовити јуриш на непријатељеву Црвену линију. »Настао је прави пакао од ватре аутоматског оружја и експлозије нагазних и одскочних мина, ручних бомби и граната које су праштале на све стране«.

Време је било веома хладно, равницу Срема обавијала је густа магла. Напад на непријатеља 5. бригада је започела нешто после 8 часова. Непријатељев одбрамбени одсек у Мартинцима на који је нападала 5. бригада био је најутврђенији на нападном сектору 21. дивизије и зато се ту и развила огорчена борба, јер су Немци испољили чврсту решеност да упорном одбраном задржи своје положаје. Бригада је имала ватрену надмоћ и борци су успели тренутно да деморалишу непријатеља, који се упорно бранио. Силовитим јуришом 5. бригада је успела да у првом налету избаци непријатеља из прве линије ровова и да га натера на повлачење у другу линију ровова. Борци су били дочекани жестоком непријатељском бацачком и митраљеском ватром и неко време били су приковани за земљу. Неколико бораца страдало је од мина, међу којима и Драгољуб Веселиновић Витез, политички комесар, 2. чете 3. батаљона, коме је касније одсечена лева нога. Пошто није успела да протера непријатеља из Мартинаца, бригада се повукла на полазне положаје за напад. У току дана 3. децембра извршена је смена батаљона у првом борбеном реду батаљонима из бригадне резерве (по одсечима).

Пета и 31. српска бригада обновили су свој напад на непријатеља истог дана, са почетком у 19 часова. Пета бригада је упорном непријатељском одбраном била задржана на линији железничка станица - црква у Мартинцима, борци су били приковани за земљу. Покушало се са новим нападима, али је непријатељева ватра била веома ефикасна и бригада се око 22 часа повукла на своје полазне положаје за напад.

Пета бригада је, главнином својих снага, у току 4. децембра сменила на положајима 4. и 31. бригаду, и остала сама на дугој линији положаја пред Мартинцима и Кузмином. Ноћу 4/5. децембра непријатељ, који је поседао положаје према 21. дивизији, после пробоја фронта код Илока, под притиском наших снага, евакуисао је и Мартинце и почео повлачење према Кузмину. Пета бригада је у току ноћи, око 2 часа напала непријатеља у моменту извлачења његове заштитнице из Мартинаца и успешно га прогонила све до Кузмина. У том селу бригадни делови сустигли су задња одељења непријатеља и потпуно их уништили. Бригада је наставила гоњење непријатеља, али је услед његовог јачег отпора, задржана испред села Адашевца.²⁸⁴

Била је то једна од најтежих борби јединица 5. бригаде. Борбени морал свих бораца и старешина био је на високом нивоу, јуришало се са песмом на уснама. У борбама за пробој немачке одбране и ослобођење села Мартинци и Кузмин и овог краја Срема, у времену од 1. новембра до 4. децембра 1944. године, погинула су укупно 33 борца и руководиоца (не 21 како то стоји у извештају штаба 21. дивизије). У борбама за ослобођење Мартинаца и Кузмина (3. и 4. децембар 1944. године) погинуло је десет бораца и руководиоца, углавном из 3. и 4. батаљона, што речито говори о жестини борби за ова јако утврђена непријатељска упоришта. Међу смртно рањенима био је и помоћник политичког комесара 4. батаљона, поручник Милош Јакшић. Поводом његове јуначке погибије, Вера Богићевић, санитарски референт бригаде, у првом броју обновљеног бригадног листа »Јастребац«, забележила је у чланку »Сјећање на палог друга« утиске са његове сахране: »Ми ћемо те осветити, да осветити друже, то ће бити вјечна хвала за твој рад и борбу...«, а борац Пајсије у чланку »Да се не заборави«, у другом броју листа 4. батаљона »Млади борац«, говори најлепше о Јакшићу као човеку и као руководиоцу, док борац »Бата« у истом броју листа пише песму »Ти си пао«, посвећену Јакшићу.

Бригада је непријатељу у току ових тридесетак дана нанела велике људске губитке. Убијено је 40 и рањено много више непријатељских војника.

Пошто се увидело да су све бригаде 21. дивизије имале огромне људске губитке углавном на немачким минским пољима, дивизији је привремено додељен 9. батаљон 1. гардијског

284) 36. ПОР, [10, АОК 130.

утврђеног рејона Црвене армије, који је пред напад на непријатељеве положаје откривао немачке мине, а при штабу дивизије организован је и минерски курс за борце из бригада.

У брзом наступању и гоњењу непријатеља делови 4. батаљона улазе и у село Кукујевци и ту заробљавају двадесетак Немаца. Време је било хладно и облачно. Други и 4. батаљон били су претходница бригаде, а сви су батаљони имали и јаке побочнице. Пред Адашевцима 4. батаљон је имао краћи борбени судар са непријатељевим заптитницама и протерао их, ушао у Адашевце и ту је бригада преноћила. Тога дана јединице 21. дивизије ликвидирале су непријатељска упоришта Босут, Грк (Вишњићево), Сремску Рачу и Моровић.²⁸⁵

У БОРБАМА КОД ОТОКА И ПРИВЛАКЕ

Јединице 21. дивизије наставиле су наступање и скоро на леђима непријатеља упале су на немачку »нибелуншку линију«. Пета бригада наставила је гоњење непријатеља и 6. децембра ослободила сремско село Мала Вашица. Пре уласка у ово село, штаб 4. батаљона упутио је мању извиђачку патролу - тројку да извиди има ли у њему непријатеља. После извесног времена светлећим ракетама тројка је обавестила да у селу нема непријатеља. Међутим, извиђачи нису знали да је неколико Немаца заостало, па су ова три борца ушла у једну кућу да се одморе, оперу ноге и осуше обућу. Док је прао ноге Драги Јовановић, на вратима се изненада појавио један добро наоружан Немац. Најпре изненађен, Јовановић се брзо прибрао и натуцајући нешто немачки успео да збуни Немца, а онда га физички савладао и спровео у штаб батаљона, о чему је сликовито писао Аврам у трећем броју бригадног листа »Јастребац«.

У претходници 21. дивизије био је 4. батаљон, а за њим се кретао 2. батаљон, оба из 5. бригаде. Непријатељ је гоњен тешким временским условима, дању и ноћу, по киши и суснежици. Покрет ван главног пута био је још тежи, а већ поцепана обућа остајала је у блату и каљузи, а одећа је била стално мокра. Покрет се одвијао без смене и одмора, али је, упркос свим тим тешкоћама, борбени морал свих борада и старешина био на завидној висини.

Око 8 часова 6. децембра 1944. године у штабу 1. батаљона одржан је састанак којим је руководио командант батаљо-

285) 36. НОР, I, док. 119.

на Станоје Китановић, а присуствовали су политички комесар Војислав Весић, заменик команданта Тихомир Милетић, помоћник комесара Мирко Шиндић и обавештајни официр батаљона Вељко Поповић. Састанак је одржан у једној кући у с. Кукујевци. Пошто је Китановић објаснио задатак бригаде да маршује правцем: с. Кукујевци - с. Илинци - с. Нијемци - с. Комлетинци - с. Оток, где треба зановити, констатовао је да је могуће да се у селима и околним шумама још увек налазе бројне непријатељске групе које су се разбежале после пробоја њихових положаја код села Мартинци.

Обавештајни официр 1. батаљона Вељко Поповић одабрао је три борца извиђача (чланови СКОЈ-а), који су се истицали и у ранијим борбама. Били су веома храбри, самоиницијативни и у свакој прилици сналажљиви. Извидница је одмах кренула на извршење задатка. Време је било облачно, и хладно, а терен мочваран и блатњав, ван путева се ретко где могло ићи. Извидница се кретала опрезно обраћајући пажњу скоро на сваку купу зденуте половине и цбун и на сваку удољицу, Нигде није наишла на непријатеља.

Пред селом Илинци извидница је срела једног сељака са вилама на рамену који им је како је касније објаснио - послат у сусрет. Пошто су се објаснили, сељак се вратио у село и после краћег времена на улазу у селу појавила се маса људи са развијеном југословенском заставом, од радости су пуцали из много пушака. Грлили су и љубили борце своје ослободиоце. У селу их је дочекала права свечаност. Пред сваком кућом био је сто са изобиљем јела и пића. На предлог секретара сеоске партијске ћелије КПЈ, обавештајац Поповић је окупљеном народу одржао краћи политички говор. Секретар ћелије их је обавестио да су Немци у селу оставили два тешка рањеника, а њихови коњи су у штали.

Обавештајац Поповић и председник месног НО одбора појахали су немачке коње и са извиђачима изашли из села. Када су већ били у средини једне густе шуме, приметили су како им у сусрет јуре коњска кола са пет усташа. Први се снашао извиђач Кандић и опалио из свог пушкомитраљеца, поплашио коње и кола су се преврнула. Тројица усташа остала су мртва, а двојица побегла. Поповић је претпостављао да су они пошли по немачке рањенике у Илинцима.

Када је извидница изашла из ове дугачке шуме, видели су - на око два километара село Нијемци, за које је председник

НОО рекао да у њему борави једна домобранска сатнија, под командом његовог познаника Владимира, која обезбеђује мост на реци Босут. У том моменту поред шуме наишло је тридесетак домобранских војника, које је Кандић изненадио и све су их разоружали. Затим је ова извиђачка група успела да разоружа и целу домобранску сатнију коју им је предао домобрански сатник Владимир. Малена, само четворочлана извиђачка група разоружала је преко 200 домобрана из села Нијемци и задобила огроман ратни плен.

Бригада је око 12 часова ушла у село Илинци, где ју је народ одушевљено дочекао. Док је Поповић разоружавао домобранске сатније, преко свог пратиоца - председника НОО, затражио је помоћ од свог команданта, и из Илинача су се убрзо трчећим кораком појавили заменик команданта Милетић и командир чете Живо Јовановић са водом војника. Велико је било њихово одушевљење када су видели строј од 207 заробљених и разоружаних домобрана.

Бригада је наставила гоњење већ разбијеног непријатеља и око 16.30 часова ушла у село Нијемци, из кога је истерала оно мало усташа и скоро у покрету заузела неоштећени мост преко Босута. Први батаљон је заноћио у селу Нијемци, где је на згради ранијег Гестапоа заплењена једна немачка застава. Овде је заплењен и један велики приручни магацин са храном.

Рано ујутру, 7. децембра 5. бригада је наставила наступни марш правцем: с. Нијемци - Комлетници - Оток, у маршевском поретку: 4. батаљон у претходници, кретао се левом страном друма, десно се кретао 2. батаљон, у главнини 3. батаљон и позадински батаљон и 1. батаљон на зачељу. Пред зору је бригада упала у село Подграђе, у коме је изненадила и протерала две усташке бојне, а затим незадржавана прошла у село Комлетинце и у зору избила пред село Оток.

Село Оток налази се на прузи Брчко - Винковци, која је за немачко командовање имала изузетну важност, јер је овом железничком комуникацијом било предвиђено превозење немачких снага из Групе армија Е које су пристизале из Босне ради ојачања Групе армија ф и Сремског фронта уопште, па су Немци у овом селу изградили веома јако одбрамбено упориште, које су бранили борбеним групама из састава 118. ловачке дивизије (немачке) и са три усташке бојне. Дуж главне улице која је водила ка железничкој станици неколико зграда од тврдог материјала било је уређено за упорну одбрану. На таванима тих кућа била су постављена јака митраљеска одељења. У неколико дворишта били су постављени тешки минобацачи, а окосницу одбране чинио је - усред села - јако утврђени од камена сазидани бункер.

Тежину жестоких борби за Оток поднела је 5. српска бригада, уз касније садејство 2. пролетерске бригаде. План за напад био је: обухватно напасти на непријатеља у Отоку, осигуравајући се од правца Винковаца. Батаљони су се према Отоку кретали следећим распоредом: у претходници је био 4. батаљон, који се кретао левом страном, а десном страном пута Комлетинци - Оток кретао се 2. батаљон, за којим је ишао и 3. батаљон, док је 1. батаљон био на зачељу, у тактичкој резерви штаба бригаде. .

Пред Отоком батаљони су заузели распоред за напад: 2. батаљон је нападао са истока: 4. батаљон на левом крилу бригаде, више са југозапада, с леве стране комуникације, а 3. батаљон је добио задатак да на Оток напада са севера, али је његов штаб самостално изменио ову одлуку и нападао са истока, што ће касније показати погрешном одлуком, јер ће непријатељу оставити небрањени правац од села Привлака, на северозападу од Отока. На свом правцу напада, непосредно пред Отоком, претходница из 4. батаљона сукобила се са мањом немачком претходницом, убила једног и заробила два Немца, који су дали податке да се у Отоку и околним местима налази преко 7.000 Немаца и усташа, што се касније показало као преувеличано.

Други и четврти батаљон на својим правцима напада разјурили су мање непријатељске предстражарске групе и нешто после 7 часова ушле у Оток. Изненађени Немци излетали су из кућа и бежали преко главне улице и концентрисали се у две-три куће на десној страни улице и у централном бункеру, одакле су делове бригаде дочекали јаком ватром.

Четврти батаљон надирао је на крајњем левом крилу бригаде. Већ при уласку у село били су тешко рањени Видак Рогановић, командант батаљона, Алекса Бјелица, командир 3. чете, и Данило Мићуновић, командир 1. чете, и још неколико бораца. Прва чета о којој пише М. Пецић у чланку под насловом »Борба у Отоку«, објављеном у другом броју батаљонског листа »Млади борац« - која се налазила на левом крилу батаљона успела је да продре дубоко у село и вод ове чете под командом Трајка Јовановића заробио је десетак домобрана и усташа. Вод је наставио надирање кроз село ка железничкој станици, из које се појавио шеф станице, дошао до водника Јовановића и рекао му да у станици има 10 Немаца и два домобрана. Шеф је послат назад да их позове на предају. Како се Немци нису предавали, напад је продужен. Погинула су три

Немца и шеф станице. Добивши податке од отправника воза да се из правца Брчког очекује немачки блиндирани воз, 1. чета се распоређује с обе стране пруге.

Четврти батаљон надирао је левом страном села и дуж главне улице освајајући кућу по кућу и већ око 9 часова очистио село, сем зграде школе, црквеног дворишта и главног бункера, из којих су Немци давали жестоки отпор и ватром присилили батаљон на застој. Пушкомитраљезац Борђе Петровић из 2. чете 4. батаљона истакао се храброшћу. Са помоћником се сместио у једној згради, тукао простор иа у улици и није дозвољавао да иједан Немац из бункера претрчи улицу. Често га је за митраљезом смењивао командир вода Стојан Миленковић Јединац. Немци су брзо открили зграду из које је тукао Петровић и засули је минобацачким гранатама, а затим су дозвукли један топ и почели да туку зграду, али ни то није застрашило овог храброг пушкомитраљесца. Рањен му је помоћник, а он је наставио сам да пуни реденике и на положају је остао све до поподне, Петровић и Миленковић, објица рањени, повукли су се тек по добијању наређења, али су извукли и рањеног помоћника. Истакао се и Бошко Веребић, пушкомитраљезац из 3. чете 4. батаљона. Када су се одједном на улици појавили пун камион усташа и један мотоцикл, Верабић је отворио жестоку ватру и приморао их да се врате, али је ту био тешко рањен. Штаб бригаде, који се заједно са 1. батаљоном за време почетка борби налазио на излазу из села Комлетица, полази према Отоку и, видевши ситуацију, наређују штабу 2. батаљона да изврши напад а да се позадински делови бригаде одмах врате и прикупе иза источне ивице Комлетица.

Напад 2. батаљона одвијао се са источног правца ка Отоку. Чете овог батаљона кретале су средином села, дуж друма и десном страном главне улице. Јака непријатељска митраљеска и бацачка ватра задржала је батаљон, који је главнином већ био дошао до средине села. Чете су се зауставиле на стотинак метара пред централним зиданим бункером.

Други и 4. батаљон, а касније и делови 3. батаљона, успели су да уђу у село, али су били дочекани жестоком пушчаном и митраљеском ватром из кућа, са прозора, тавана, из најмањих заклона и из раније изграђених бункера. По јачини отпора имао се утисак да је свака кућа претворена у бункер. Заузећем села, осим овог бункера, била је пресечена железничка пруга Брчко - Оток - Винковци.

Одлуком о нападу на непријатељску посаду у Отоку, 3. батаљон имао је задатак да напада са севера и да штити правац од села Привлаке. Међутим, штаб 3. батаљона самовољно мења одлуку штаба бригаде, напушта обезбеђење са правца Привлаке и са истока врши напад на Оток, али бива задржан већ код првих кућа. Без обзира на жестоку непријатељеву ватру, борци су показали високи борбени морал и храбро су нападали на Немце и усташе. Посебно се истакло Живота Проловић, десетар 1. вода 3. чете, пушкомитраљеца, који је у једној кући сам заробио четири усташка официра и подофицира, а истакао се и храбри Јовица Филиповић, водник 2. чете 3. батаљона, који је у овим борбама био тешко рањен. Када је - пише Софија у чланку »Рањени Јовица« објављеном у другом броју бригадног листа »Јастребац« - одлазио са положаја у болницу, опраштајући се од другова, он је рекао: »Ја ћу брзо оздравити и вратити се у чету«.

Управо када су 2. и 4. батаљон, а нешто касније и 3. батаљон, обнављали напад на заостала непријатељска упоришта око 11 часова 7. децембра појавиле су се велике и дуге немачке колоне са неколико тенкова из правца села Привлаке, који је правац 3. батаљон оставио незаштићеним и непокривеним ватром. Из правца Брчког појавио се немачки блиндирани воз. Борци прве чете 4. батаљона противавионским пушкама привремено су задржавали воз, али су се под притиском Немаца и њихових тенкова из правца Привлаке повукли и задржали се у напуштеним домобранским шанчевима и на сеоском гробљу. При повлачењу командир 1. чете, Лука Стаменковић, и помоћник политичког комесара чете, Стана Кулић, виком су позвали политичког комесара чете, Божицара Јосиповића Бунду, да се повлачи јер надиру Немци, али им је он рекао да то није опасно и да ће још мало сачекати. Наиме, Јосовић је у једној кући наред села саслушавао заробљенике Немце, усташе и домобране, а по неким казивањима читао им и одломке из наше литературе и говорио им да се боре на погрешној страни. Ту је био и заробљен и убијен од Немаца.

Започело је повлачење, 2, 4. и 3. батаљона из Отока. Прва и трећа чета, под командом Луке Стаменковића, задржале су се на сеоском гробљу и ту, све до 16 часова, давале жестоки отпор надирућим Немцима и усташама и задржале се на истим положајима, а увече су се повукле. Била је зима. Сава је била залеђена и борци су се, држећи се за руке, повлачили преко поледице и смрзнутих река Спачве и Брежнице, повук-

ли у шуму, јужно од Отока. У свом повлачењу и 2. батаљон је био изложен убиственој непријатељској ватри са десног и левог крила. Командант батаљона Станоје Китановић Вук, са пушкомитраљезом и до појаса у залеђеној води штитио је одступницу свом батаљону. У свим одступним борбама - према казивањима Николе Бојовића - истакли су се и многи борци пореклом из околине Горњег Милановца, Рудника, Богатића, Лознице и Осечине, међу којима наводи Милисав Јоксића, Адамовића, Светозара Авановића, Глишовића, Оташевића и многе друге, све из 4. батаљона. У овим борбама биле су рањене и Миланка Стојановић из 4. батаљона, Милица Јовановић Жујче, санитарски референт 2. батаљона, Татјана Јулијевска Ана, санитарски референт 1. батаљона, затим Јовица Комадинић, политички комесар 3. чете 4. батаљона, а од Немаца је заробљен и Пане »Босанац«, политички комесар 2. чете 2. батаљона.

Када је изгледало да ће 5. бригада бити разбијена, на овај фронт је избила 2. пролетерска бригада. Она се кретала из села Илинци правцем Нијемци - Комлетинци и када је улазила у село Комлетинци, у Отоку је 5. бригада већ започела жестоку борбу са надирућим Немцима из правца Привлаке. Штаб 2. пролетерске бригаде одмах је избацио 2. батаљон на западну ивицу села. Чуло се брујање немачких тенкова па је унапред избачен и пт топ. Ускоро су овим правцем наишли и борци 5. бригаде који су се повлачили из Отока, а њима »на леђима« Немци. Друга пролетерска бригада је са три батаљона (2, 1. и 5) извршила жестоки напад на Немце и протерала их у Оток. Немци су тако задржали Оток и поново успоставили саобраћај на прузи Брчко - Оток - Винковци. Успешним противнападом из покрета, 2. пролетерска бригада осујетила је непријатеља да потпуно опколи и разбије два батаљона (2. и 4) 5. бригаде, која је иначе својим успешним нападом на непријатеља у Отоку забила дубоки клин у непријатељске одбрамбене положаје.²⁸⁶⁾

Већ после два дана у штабу 5. бригаде у Новом Селу код Комлетица, а затим и на партијским састанцима по батаљонима и четама, вршена је детаљна анализа борби 5. бригаде за Оток вођених 7. децембра 1944. године, којом приликом су дивизијски руководиоци - изrekli и многе сурове и претешке оцене.

Наступни покрет 5. бригаде од ослобођених Мартинаца и Кузмина био је веома напоран, одвијао се под тешким и су-

²⁸⁶⁾ > 36. НОР, I, 10, док. 130.

ровим временским условима, али је био и успешан. Бригада је ослободила села: Мартинци, Кузмин, Адашевце, Мала Вашица, Илинци, Нијемци, Ново Село и Комлетинци и од 4. до 7. децембра 1944. године продрла око 50 км и избила на седму немачку »зелену линију«, при чему су борци и старешине показали високи борбени морал.

Међутим, упадом у Оток 5. бригада се нашла истурена испред дивизијског борбеног распореда и усамљена. Очигледно је било да је Штаб Пете бригаде понесен овако значајним борбеним успесима помало и потценио непријатеља и његове снаге, сматрао је да је задатак извршен, па није обратио пажњу на осигурање правца из Привлаке. То није учинио ни штаб 3. батаљона, па није ни могао спречити долазак јаким непријатељских снага са тог правца.

Заповест штаба 5. бригаде о нападу на непријатеља у Отоку била је реална, али услед слабе процене непријатељских снага, за напад су одређена само два батаљона (2. и 4), што је било недовољно за ликвидацију далеко јаче непријатељске посаде у Отоку.

Нешто се каснило и у самом нападу. Учињена је и основна тактичка грешка што се није после првих борбених успеха енергично надирало даље, а за ликвидацију непријатељских упоришта оставиле јаче снаге и тако експлоатисали почетни борбени успеси.

О жестини борби за Оток речито говоре и подаци о обостраним људским губицима. Бригада је на путу од Мартинаца до Отока, из борбеног непријатељског строја избацила преко 320 војника и старешина (200 домобрана, око 60 Немаца и око 50 усташа), од којих 50 погинулих (Немаца и усташа), око 60 рањених и 220 заробљених.

У борбама за Оток 5. бригада претрпела је велике људске губитке. Погинуло је 16 бораца и неколико руководиљаца, а 14 бораца и руководиљаца било је тешко рањено. Они су пренешени у дивизијску болницу и тамо су подлегли ранама. Укупно је у овим борбама за Оток погинуло 28 бораца и три руководиоца, а нестало је 12 бораца, који су вероватно заробљени и стрељани. Укупно је из борбеног строја бригаде избачено око 78 бораца и руководиљаца, од којих 31 погинуло, 12 несталих и преко 35 рањених.

Мора се констатовати да ни Штаб 21. дивизије ни штаб 5. бригаде, вероватно услед недовољно обавештајних података нису уочили важност Отока, а вероватно нису сазнали ни за

чврсту намеру Немаца да га бране и одбране по сваку цену. Борци 5. бригаде, иако су били изложени уништавању, у борбама за Оток показали су изузетну храброст, посебно командни и политички кадар. Било је ту и масовног хероизма, па ипак ће се десити да ће за грешке виших руководства одговорати штабови батаљона. Међу погинулима је велики број руководиоца: Вујош Анђелковић, омладински руководилац 3. батаљона, Иван Матић, политички комесар чете у 3. батаљону, Иван Обрадовић политички комесар 2. чете 4. батаљона, Божидар Јосовић Бунда, политички комесар 1. чете 4. батаљона, а међу смртно рањенима Крстивоје Јосовић Цале, заменик политичког комесара 2. чете 2. батаљона, Стојан Гвозденовић, заменик командира 3. чете 4. батаљона, и др.

О јуначкој погибији болничарке Руже Павићевић остало је сведочење у бригадном листу »Јастребац«. Њен отац је, 16. јануара 1945, написао писмо другој ћерци Лепосави, које је објављено у другом броју у коме искрено и потресно поручује: »Дај боже да те ово писмо у здрављу затекне. Лепа, ја сам чуо за нашу Ружу да је погинула. Нека јој је слава и лака земља. Погинула је у борби јуначки, бранећи своју домовину од фашизма. Лепа, ми смо је ожалили лијепо, ти немој да се секираш«.

У истом броју бригадног листа објављена је и песма »Курирова смрт« посвећена неустрашивом куриру Бранку Банашевићу. Наређење штаба бригаде требало је пренети штабовима батаљона још у току исте ноћи. За тај задатак добровољно се јавили Бранко Банишевић и Марко Чокорило. Претрчавајући брисане просторе, они стижу у штаб 1. батаљона, предају наређење и одлазе даље. Привукли су се једном грудобрану и овде утврдили да су пред њима усташе. Обострано су полетеле ручне бомбе. Од једне је Бранко тешко рањен и убрзо умро на рукама свог друга Чокорила.

Нетачна је оцена коју је о 5. бригади дао политички комесар 21. дивизије у свом већ поменутом извештају политичком комесару Првог пролетерског корпуса, 21. децембра 1944. године:

»У V бригади такмичење није имало као у осталим бригадама виднијих резултата. Иако је било добрих успеха, али се осетило извесно мртвило у раду, које је дошло свакако као последица недовољног залагања партијске организације да заинтересује борце и појасни" значај такмичења. То што се испољило у току такмичења свакако је последица слабог и по-

вршног рада у овој бригади још од раније што је довело бригаду до једне извесне кризе, а која се изразито испољила у акцији на Отоку, о чему смо вас већ обавестили. Бригада је на Отоку имала приличан број губитака у мртвим и рањеним, а било је неколико другова и заробљених, све ради тога што и штаб бригаде није добро проценио ситуацију (потценио непријатеља) те је дао само два батаљона у напад, који нису били довољно **НИ** добро распоређени, а тек након два сата послао један батаљон на осигурање од Привлаке, који је закаснио да спречи појачање непријатеља у продирању за Оток. Њихов трећи батаљон није вршио напад са севера, како му је било наређено него са истока, тако да се неосигуран с десног бока од куд га је непријатељ напао повлачио у неред и паници, где је претрпео знатне губитке. Такво повлачење је обузело већи део бригаде, где руководиоци нису имали одлучности да то спрече, него се код њих појавило слабо држање...³⁸⁷⁾

Штаб 21. дивизије је разматрао држање бригаде код Отока. Детаљно је расправио о улози и држању свих руководства и јединица и констатовао да »одговорност за ове сноси штаб бригаде, штаб 3. и 3. батаљона - ови штабови батаљона нарочито зато што нису слали никаквих извештаја штабу бригаде о њиховом померању и рокирању, што је један од битних разлога за неорганизовано повлачење бригаде«. Због тога је штаб дивизије казнио читав штаб 5. бригаде војничком казном - опоменом. Затим је политички комесар 21. дивизије потпуковник Младен Марин, одржао састанке са штабовима батаљона »где се могло запазити да се већина руководиоца равнодушно односи према томе шта се десило, према недостацима и стању у бригади... « После ових састанака штаб 3. батаљона кажњен је укором, а штаб 2. батаљона опоменом.

НА ПОЛОЖАЈИМА ОКО ОТОКА

После огорчених борби за ослобођење отока и повлачења из овог села, 5. бригада се повукла на нове положаје: 4. батаљон заузео је положаје на крајњем левом крилу бригаде, са једном четом на западној страни железничке пруге, а са две цесте на источној страни пруге и ивицом Спачванских шума (Деш и Градина); 2. батаљон налазио се на положајима у про-

³⁸⁷⁾ АОС, к. 1042, ф. 5/II, док. 8, *Политички комесар 21. српске дивизије*, бр. сл., од 21. децембра 1944. године - политичком комесару 1. пролетерског корпуса - доставља кратак извештај о стању у бригадама.

дужетку десно од 4. батаљона на ивици Новог Села, на каналу, источно од села Комлетинци, и 3. батаљон на десном крилу бригаде, који је ојачавао истурене положаје 2. пролетерске бригаде (њено лево крило), док је 1. батаљон био и даље у тактичкој резерви штаба бригаде, који је био смештен у Новом Селу. Распоред бригаде био је линијски и прилично плитак, што је било условљено недостатком снага дивизије да се поседне овако велики простор пред којим су стајале знатне непријатељске снаге.

По завршеним борбама, непријатељ је 8. децембра 1944. године успоставио нарушени борбени поредак и консолидовао одбрану, чији се предњи крај испред јединица 21. дивизије пружао испред железничке пруге Брчко - Врбања - Оток Привлака, на дужини од око 36 км. Од Врбање до моста на реци Спачви (око 15 км) железничка пруга је пролазила кроз Босутске шуме, на око 1 м изнад нивоа воде која је плавила околно земљиште. За време суше и мразева вода се повлачила, али је поплављено земљиште увек раздвајало противнике. Од Саве до Врбање (око 15 км) и од моста на Спачви до села Привлаке (6 км) земљиште није било поплављено и било је изнад нивоа подземних вода.

Пред фронтом 21. дивизије, 8. децембра 1944. године, непријатељ се налазио на линији: с. Оток - с. Врбање - с. Дреновац - с. Рачиновац па даље у долину Дрине и северно према Винковцима. На сектору Оток - Комлетинци распоредио се 54. извиђачки батаљон.²⁸⁸ Непријатељ је бранио комуникацију и железничку пругу Брчко - Винковци, са циљем ослобођења својих снага које су се извлачиле из Босне - долине Дрине.

Осмог децембра 1944. године 5. бригада била је размештена у Доњем Новом Селу, у дивизијској резерви. Копани су ровови западно и северно од села за случај непријатељевих организационих нападних дејстава. Један батаљон бригаде поседао је резервне положаје ископане на каналу источно од Комлетинаца. У овом селу бригада је остала од 8. до 12. децембра 1944. године.²⁸⁹

Дванаестог децембра штаб 1. пролетерског корпуса НОВЈ издао је заповест штабовима дивизија за напад на непријатељску одбрану и ослобођење Вуковара и Винковаца. Двадесет прва дивизија, ојачана 117. арт. пуком ЦА добила је задатак да већ 12. децембра смени јединице 2. пролетерске дивизије.

288) 36. НОР, XII, 4, док. 182.

289) Исто, I, 10, док. 130 и 151.

зије, затвори правце према Отоку и Привлаци до реке Босут, и да врши стално рушење пруге Брчко-Винковци и притисак на непријатеља у Отоку и Привлаци. За време општег напада јединица 1. корпуса 21. дивизија имала је да врши демонстра- тивни напад на непријатеља како би он добио представу да се напада дуж читаве линије од Сотина до Отока.²⁹⁰⁾

Штаб 21. дивизије издао је 13. децембра борбену заповест о. бр. 203 штабовима бригада за садејство јединицама које ће нападати на непријатеља у Вуковару и Винковцима. Петој бригади је наређено да са три батаљона остане у дивизијској резерви на дотадашњим положајима, а један батаљон да упу- ти у састав 2. пролетерске бригаде ради учествовања у напад- ној акцији.²⁹¹⁾

На дан 13. децембра два батаљона 5. бригаде била су у ре- зерви у Доњем Новом Селу, а 2. батаљон је вршио фортифи- кацијске радове за прихватне положаје у Комлетинцима. Је- дан батаљон, у саставу 2. пролетерске бригаде, учествовао је у одбијању непријатељског напада из рејона Отока, а затим у делимичном рушењу железничке пруге Оток - Брчко. У слич- ној ситуацији и на истим положајима бригада је била и 14. и 15. децембра.²⁹²⁾

Поплављено земљиште представљало је озбиљну и скоро несавладиву препреку за даље наступање јединица 21. дивизи- је, а Немцима је олакшавало одбрану.

Пролазе кроз поплављено подручје - насипе, путеве и, на- јважније, железничку пругу Немци су затварали и бранили ватром из бункера и оклопним возом који је стално патроли- рао од Отока до Брчког. Од моста на Спачви на север испод Отока до Босута непријатељ је ископао заклоне и организовао непрекидни систем ровова који је био проткан низом природ- них препрека: канали са водом, бункери, куће подешене и ут- врђене за одбрану. Местимично је поставио минска поља и жичане препреке и цео одбрамбени систем бранио плански организованим системом ватре.

Тежиште непријатељске одбране било је утврђени рејон Отока, у коме је много кућа, углавном у центру села, било претворено у бункере. Непријатељ је као одбрамбени рејон ут-

²⁹⁰⁾ ИСТО, ДОК, 131.

²⁹¹⁾ > 36. НОР, I, 10, док. 133 и АОС, к. 1042, рег. бр. 56-3, Штаб 21. НОУ ди- визије, II одсек, 12, XII 1944. *Преглед стања код непријател: Непријатељс- ке јединице на правих дејстава нашег Корпуса (немачке јединице) на дан 4. XII 1944. године.*

²⁹²⁾ > 36. НОР, I, 10, док. 151.

врдио и село Привлаку и његову најближу околину. Оба утврђена рејона (Оток и Привлака) организована су на земљишту са котама које су биле нешто више у односу на земљиште које су запоселе јединице 21. дивизије.

Око 15. децембра 1944. године непријатељ је из рејона Привлаке пребацио још један део снага у рејон Отока. По процени штаба 21. дивизије пред њеним фронтом налазило се тада преко 5.000 непријатељских војника, што је одражавало непријатељеву намеру да ојача овај одбрамбени рејон и да га што упорније брани, све док на Сремски фронт не изиђу све немачке снаге из Групе армија Е које су још увек биле у источној и централној Босни и повлачиле се долинама Дрине и Босне.

Одлуком Врховног штаба НОВ и ПОЈ, 2. пролетерска бригада изашла је из састава 21. дивизије 15. децембра 1944. године и отишла у састав 2. пролетерске дивизије. Положаје 2. пролетерске бригаде по дивизијској заповести преузела је ноћу 15/16. децембра 5. српска ударна бригада, на рејону од Дриња до Босутских шума, односно десно од шуме Дол>ани до шуме Блато, лево закључно.

Други батаљон сменио је јединице 2. пролетерске бригаде и посео сектор од Дриња до Иванетићевог салаша и десно је одржавао везу са 4. батаљоном 2. пролетерске бригаде, а лево од њега био је 1. батаљон на положајима од Иванетићевог салаша до Босутске шуме и поред ње, са 2. четом, а 1. чета је била у непосредној резерви. Задатак оба батаљона био је најупорније држање поседнутих положаја, с тим да у току прве наредне ноћи са мањим одељењима врше препаде на непријатеља са циљем узнемиравања, испитивања снага и откривања слабих тачака у непријатељевом борбеном распореду. У бригадној резерви био је 4. батаљон распоређен на Бурђевићевом салашу, који је ту посео другу одбрамбену линију са задатком извиђања и испитивања ивице Босутских шума до Топаловићевог салаша. Сем тога, 4. батаљон имао је задатак да у случају напада непријатеља на лево крило 1. батаљона изврши противнапад кроз Босутске шуме газећи воду. Трећи батаљон био је у бригадној резерви у селу Комлетинци.²⁹³

Земљиште на просторији од Спачванског моста до реке Саве (дужине 27 км) било је поплављено, са повременим пољедицама и непосреднуто.

²⁹³> 36. НОР, I, 10, док. 142, *Извештај штаба 5. српске НОУ бригаде од 17. децембра 1944. године* - штабу 21. дивизије о смени јединица 2. пролетерске бригаде.

Ноћу 17/18. децембра мања одељења из 1. и 2. батаљона вршила су препаде на непријатељске положаје, узнемиравала непријатеља, откривала његове ватрене тачке и слабија места у његовој одбрани. Одељења су увек успевала да истурене непријатељске делове потисну на њихов главни одбрамбени положај. Том приликом од непријатеља је заплењен један ракетни пиштољ са ракетама и нешто муниције. Исте ноћи, непријатељ је, око 2 часа, био необично активан и покушао је препад на делове 1. батаљона, али је био енергично одбијен.

Дубоким уклињењем у непријатељски борбени распоред бригада ипак није успела да онемогући саобраћај на железничкој комуникацији Брчко - Винковци. Детаљним и сталним извиђањем утврђено је да су у току ноћи 17/18. децембра прошле по две композиције за Брчко и Винковце.

У току 18. децембра на положајима није било промена, нити било каквих обостраних покрета. Непријатељска артиљерија је била нешто активнија, тукла је Доње Ново Село и Комлетинце, али без резултата. Бацачи из бригадне чете тукли су повремено непријатељске положаје. Сматрало се да су му нанесени извесни губици. У току дана у штабу бригаде су вршене интензивне припреме за пребацивање веће групе борада из 4. батаљона кроз Босутске шуме до железничке пруге. Тражени су нови чамци, јер су они којима је бригада располагала били оштећени.²⁹⁴

Није било никаквих промена на положајима ни у току ноћи 18/19. децембра, сем што је настављено са мањим демонстративним нападима непријатеља, са ограниченим циљевима. Непријатељска артиљерија била је активна, а тукли су и његови бацачи, али без виднијих резултата. Једна тешка хаубица из правца Привлаке упорно је тукла Комлетинце и изазивала узнемирење сељана, који су повремено бежали из села у околне шуме.

У рано јутро 19. децембра. јача извиђачка група (из извиђачке чете бригаде и извиђачког вода 4. батаљона) на неколико чамаца упутила се кроз воду у Босутским шумама с циљем да избије на железничку пругу Брчко - Винковци.²⁹⁵ Група је око подне успела да избије и покушала да минира пругу, али је наишао немачки блиндирани воз и група се повукла.

²⁹⁴) АОС, к. 1041, ф. 3, док. 46, *Извештај штаба 5. српске НОУ бригаде*, бр. сл. од 18. децембра 1944. године штабу 21. српске дивизије.

²⁹⁵) АОС, к. 1041, ф. 3, док. 50, *Извештај штаба 5. српске НОУ бригаде*, бр. сл. од 19. децембра 1944. године штабу 21. дивизије.

Већ 20. децембра, авизо наређењем штабовима бригада и командама јединица штаб 21. дивизије наредио је штабу 5. бригаде да припреми све што је потребно и ноћу 21/22. п» руши пругу јужно од реке Спачве, а 21. децембра издао је своју заповест. о бр. 206 штабовима бригада за напад на непријатеља у Отоку. Пета бригада добила је задатак дејствовања правцем Рајковача и избијања на железничку пругу, одакле потребним снагама врши напад и ликвидира бункере на мосту на реци Спачви, и потпуно обезбеђује дејство дивизијских јединица на Оток, са правца Брчког. Ако буде постојала ма каква могућност прелаза најмање са једним батаљоном, онда избити код куће на ивици шуме југозападно од Отока (Бранковци), у ком случају овај батаљон добија задатак да спречи бекство непријатеља из Отока на запад. По ликвидацији непријатеља у Отоку 5. бригада је имала да продужи дејства низ пругу до железничке станице Спачва, а одатле друмом ка селу Бошњаци. На овом правцу требало је послати један батаљон, па ако буде могућности за продор на том правцу, онда продужити и са остатком бригаде. Наређено је да се поставе обезбеђења код станице Спачве и раскрснице путева према Врбањи као и по овладавању с. Бошњаци према Посавским Подгајцима.²⁹⁶

На сектору 21. дивизије на положајима од Брчког закључно са Отоком, непријатељ је имао око 3.500 до 4.000 војника: усташе, Немци, домобрани, један полицијски СС батаљон. На сектору самог Отока налазило се око 2.000 непријатељских војника. Наоружање непријатеља било је 10-12 бацача, пет топова 76 мм и једна батерија која је била негде на путу Оток - Привлака. Непријатељ је са јачим снагама посео места: Врбања, Сољани, Дреновци, Рачиновци са циљем обезбеђења моста²⁹⁷ на Сави код Брчког и комуникације Брчко - Винковци.

На сектору 5. бригаде непријатељ се добро утврдио, мада у првој борбеној линији није имао ниједан бетонски нити од цигле озидани бункер, али је имао непрекидну линију ровова, који су били често ископавани и прекопавани. Најутврђеније тачке на непријатељским положајима биле су на железничкој

²⁹⁶) 36. НОР, I, 10, док. 150 и АОС, к. 1040, рег. бр. 26-2, штаб 21. дивизије, оп. бр. 205, од 20. децембра 1944. године: *Наређење штабовима бригада и командама јединица.*

²⁹⁷> 36. НОР, I, 10, док. 150 и АОС, к. 1042, рег. бр. 58-1/3, штаб 21. дивизије, II одсек, од 18. децембра 1944. године, *штабовима бригаде: Из саслушања заробљених непријатељских војника, Преглед стања, организације и рад непријатељских јединица.*

прузи код моста на Спачви, као и на железничкој прузи ближе споменику, где су биле и непријатељеве бараке.

Према добијеној заповести, бригада се у току ноћи привукла до јужних положаја и борци су ископали плитке ровове у смрзнутој земљи. После краће артиљеријске припреме, бригада је извршила напад са 1. батаљоном у првом борбеном строју. Напад је почео тачно у 8.50 часова. Борбе су вођене на одсеку Иванетићевог салаша па преко железничке пруге до салаша Бранковци, а са југа од Босутских шума, тј. моста на Спачви, железничком пругом на север до споменика (Усамљени крст, триг. 93), а онда ка циглани односно Железничкој станици.

Најжешћи отпор непријатељ је давао на три одбрамбена упоришта: код железничке пруге, код моста на реци Спачви и много слабији са главне одбрамбене линије, изузев из бункера.

Напад је био силовит и у већ остварени клин који је направио 1. батаљон улетео је одмах 2. батаљон и наставио надирање према непријатељским положајима, а затим се рокирао на десно крило борбеног распореда бригаде како би затворио настали празни простор између 1. батаљона 5. бригаде и 21. српске бригаде. Непријатељ је пружао огорчени отпор. Посебно је била активна артиљерија 21. дивизије и батерија 5. бригаде, која је прецизно гађала све постављене циљеве, а коректура ватре вршена је преко телефона који су били постављени у првим борбеним линијама.

Четврти батаљон је упућен преко пруге. Прешао је под борбом са мањим непријатељским заштитничким одељењима скоро четири километра. Заобишао је у великом луку непријатеља и пробио се до непосредне близине железничке станице Оток, и ту је заустављен јаком непријатељском ватром. Тог поподнева у батаљон се вратио командир 3. чете, који је био рањен у борбама за Оток, 7. децембра. Међутим, већ исте ноћи поново је тешко рањен, па је одвезен у болницу. Батаљон се распоредио око железничке пруге са задатком да по сваку цену спречи долазак пругом нових немачких појачања.

Трећи батаљон је за време ових борби у општој тактичкој резерви бригаде и као бригадна заштитница био распоређен на Бурђевићевом салашу са основним борбеним задатком бочног осигурања напада 1, 2. и 4. батаљона.

Успех бригаде био је видљив. Освојена је 21 кућа у Отоку, потпуно је блокирана железничка станица, и запоседнут мост

на прузи на реци Спачви. Међутим, почетни успеси батаљона све три бригаде (4, 5. и 21) 21. дивизије нису у потпуности били експлоатисани, посебно зато што није било скоро никаквог садејства између бригада, јер им се и напади нису одвијали истовремено, па је непријатељ успевао да концентрише своје снаге на нападнутим местима,²⁹⁸ и јаким снагама је прво извршио противнапад према 5. бригади. На око 300 метара око станице у Отоку Немци су запалили стогове сламе и кукурузне шаше и тако зауставили напад 4. батаљона пре свих, а затим извршили и жестоки напад потпомогнут са два тенка и јаком артиљеријском и бацачком ватром. У том повлачењу храбро је погинуо Прокопије Бошковић, командир 3. чете 4. батаљона, кога је исекао непријатељски митраљез док је покушавао да своје борце организовано извуче из ватреног појаса.

Под јаким притиском непријатеља сва три батаљона (1, 2. и 4) почела су са повлачењем предвече истог дана. Повлачење је трајало до 23 часа, и онда су заузети нови одбрамбени положаји на линији: на мосту на Спачви према Брчком - Бранковићеви салаши западно од железничке пруге (сектор 5. бригаде), а онда према железничкој станици (то је био сектор који је требало да држи 21. бригада) и западно од станице успостављена је веза са 21. бригадом. Трећи батаљон је и даље остао на Бурђевића салашу, ради бочног осигурања бригаде.

На дан 23. децембра 1944. године, 5. бригада, са својих положаја - делом затварајући пругу Брчко - Оток, са главнином је посела с. Бранковци северно к. 93 и са почетком у 14 часова обновила напад на непријатеља на к. 90, чије је положаје освојила у 15 часова. Око 17 часова, док је борба још трајала, 21. српска бригада, сменила је делове 5. бригаде и затворила правац комуникације Брчко - Оток па су се смењени делови 5. бригаде одмах прикључили својој главнини и надирали ка железничкој станици Оток и западно на село Оток. Међутим, услед снажног непријатељског отпора, бригада се зауставила у даљем наступању. По новој дивизијској заповести у току ноћи је наставила са нападима на непријатеља у Отоку, овога пута са западне стране и нешто северније од железничке станице правцем Привлака - Оток, али је овај напад био без виднијег успеха, јер се непријатељ добро утврдио.²⁹⁹

²⁹⁸ 36. НОР, I, 152, Извештај штаба 5. српске ударне бригаде, од 23. децембра 1944. године, штабу 21. дивизије: *О борбама бригаде у току 23. децембра 1944. године.*

2W) 36. НОР, I, 10, док. 152-153, 159 и 170.

Пушкомитраљезац Борђе Петровић из 2. чете 4. батаљона истакао се беспримерном храброшћу и хладнокрвношћу и у борбама против Немаца код села Отока, 23/24. децембра 1944. године. Он је - пише Миле у 4. броју батаљонског листа »Млади борац - са својим шарцем ишао само напред, не презајући ни од чега. У једном моменту у његову непосредну близину паде једна бацачка мина и Петровић је био рањен на пет места, крв је лила, али он као да није осећао бол и даље је тукао Немце из свог пушкомитраљеза. По повлачењу на полазне положаје, Петровића су отпремили у болницу. При поласку рекао је свом командир у чете: »Мој шарац никоме не смеће дати. Ја ћу га опет носити кад се будем вратио из болнице«.

У ноћи 23/24. децембра, бригада са главнином снага (1, 2. и 3. батаљон) налазила се на просторији: к. 93 - к. 90 - близу железнице пруге к. 83, а 4. батаљон налазио се у с. Бранковци ради обезбеђења од непријатељевих напада на правцу с. Жупања и с. Бошњаци.

Борбе за освајање непријатељских положаја у Отоку биле су кржаве и жестоке. Бригада је за ова три дана имала седам погинулих (само 22. децембра погинула су четири борца, а 14 је рањено) и велики број рањених. Бригадне јединице у овим нападима убиле су само 22. децембра око 40 непријатељских војника и официра а велики број раниле. Заплењена су четири пушкомитраљеза »шарац«, 20 пушака, 2.000 пушчаних метака, 21 ручна бомба и много одеће, коју је непријатељ оставио на положају.³⁰⁰

Пошто су обновљени напади јединица 1. пролетерског корпуса на непријатељске положаје на »зеленој линији«, остали без видних резултата, штаб Корпуса одлучио је да обустави даље нападе. Бригада је остала на истим положајима и следећих децембарских дана: делом затварала пругу Брчко - Оток, а са својом главнином поседала је положаје с. Бранковци, северно к. 93 и северозападно к. 90.

На дан 24. децембра, око 22 часа, један дивизион Коњичке бригаде и делови 4. батаљона који су наишли из правца Бабина Грета напали су непријатеља који је са десет тенкова и око 200 војника пешадије ишао од Жупање за Градиште. Тенкови су успели да прођу, али је пешадија била приморана да се врати за Жупању. Међутим напад је био без виднијег успеха, јер је непријатељ и овог пута пружио огорчени отпор.

300) Исто, док. 152.

Ноћу 25/26. децембра делови 3. батаљона сменили су са положаја јединице 21. бригаде, која је отишла у Доње Ново Село, у дивизијску резерву.

У току 27. децембра непријатељска пешадија, подржана са три тенка, повлачећи се са к. 87, напала је јединице 5. бригаде и овладала железничком пругом, и тада је пругу упорно бранила. Непријатељ је вршио и противнападе с циљем да овлада к. 79, али је противнападом бригаде би одбачен на полазне положаје. По наређењу штаба 21. дивизије, 5. бригада је 28. децембра опет нападала на непријатеља, на коти 87, са циљем да поново заузме железничку пругу, а потом нападне Оток с југа. Бригада је успела да протера непријатеља са положаја на железничкој прузи, али се, услед веома јаке артиљеријске ватре непријатеља, повукла на раније положаје.

Бригада је остала на истим положајима и 29. децембра целог дана. По наређењу штаба 21. дивизије, бригада је у 17 часова запосела нове положаје, са једним батаљоном на линији: 300 метара јужно од Дриња преко к. 82 Иванићеве стаје до шуме, а предња одељења су се утврдила одмах иза канала. Организовани су им прихватни положаји за случај нових непријатељских напада. Борци су одмах започели са фортификацијским уређењем новопоседнутих положаја. Један батаљон, као бригадна резерва, смештен је у Бурђевићеве стаје, са задатком хитне интервенције у случају непријатељског напада на предње бригадне положаје.³⁰⁰

Бригада је на овим положајима остала и 30. децембра, с тим што је 31. децембра била смењена и са својим батаљонима и другим бригадним деловима сместила се у Доњем Новом Селу, ради одмора и допуне муницијом.³⁰²⁾

Од 26. до 31. децембра 1944. године бригада је остала на истим положајима. Вршено је обострано извиђање положаја и ватрених и упоришних тачака. Знатно су појачане мере обезбеђења. Долазило је до сукоба мањих извиђачких јединица, а вршени су и демонстративни напади са циљем узнемиравања непријатеља и откривања његових ватрених положаја и слабих тачака у систему његове одбране. Није било промена на линији положаја. Време је било хладно, магловито, повремено је падао снег, али је видљивост била задовољавајућа.

³⁰⁰) АОС, к. 1040, ф. 2, док. 30, *Заповест штаба 21. дивизије НОВЈ*, О. бр. 218, од 29. децембра 1944. године штабовима бригада (5. и 31) АОС, к. 1040, рег. бр. 30-2, штаб 21. дивизије, О. бр. 2/9, од 29. XII 1944. године.

³⁰²> 36. НОР, I, 10, док. 146.

По наређењу штаба 21. дивизије, пошто је своје положаје предала 21. српској бригади, 5. бригада се, 31. децембра повукла у рејон села Комлетинаца, у дивизијску резерву. Са два батаљона (1. и 3) бригада је обезбеђивала десни бок 21. дивизије на линији: Топаловићев салаш - Келчићев салаш - р. Босут, а са два батаљона, који су и понели главни терет претходних борби у рејону Отока (2. и 4), одмарала се у Доњем Новом Селу.

ВОЈНИЧКИ РАД У ДЕЦЕМБРУ МЕСЕЦУ

На положајима око Отока 5. бригада је била од 7. децембра 1944. до 2. јануара 1945. године. Батаљони су били размештени по селима, усамљеним кућама и на салашима, којих је у овом крају било много, а са истуреним јачим одељењима и у ископаним рововима, у којима се смена вршила сваке ноћи. Време је било веома хладно, мразовито, повремено је падао снег.

У предаху између две борбе, за време борбеног затишја, бригада је живела интензивним војничким и политичким животом, чији су интензитет и успешност зависили од расположењивог слободног времена и од организованости и ангажованости одговарајућих војних и политичких органа, али и од заинтересованости бораца и старешина за тај рад. Одвијала се војностручна обука и одржано је много политичких часова. Веома ангажоване биле су партијска и скојевска организација, а разноврстан је и успешан био културно-просветни рад.

Средином децембра 1944. године приступило се формирању аутоматичарских водова у свакој стрељачкој чети како би се повећала ударна снага наших јединица и старешине на свом располагању имале више организованих средстава за остварење надмоћнијег система ватре.

Одмах се почело са посебном војном обуком бораца за ове водове.

У децембру 1944. године наставило се са стручним оспособљавањем старешина за командне дужности на краткотрајним, али веома успешним војним курсевима. Био је то један од најбољих и најефикаснијих начина војне изградње у протеклом рату. Децембра 1944. године, у Сремској Митровици, штаб 21. дивизије организовао је двомесечни војни курс за командире водова и командире чета, на којем су из 5. бригаде били Вукашин Ристић, Лука Стаменковић, Предраг Петровић

Рачко, Миливоје Антић, Мика Пашић, Трајко Благојевић, Добривоје Булајић и Станоје Китановић Вук.

У овом времену вршене су и војностручне анализе појединих борбених акција и извлечена одговарајућа искуства. Детаљна војностручна анализа вршена је у штабу бригаде, у свим штабовима батаљона, у командама чета, партијским ћелијама и скојевским активима после првих борби код села Отока, којом приликом су оштро кажњени штаб бригаде и штабови батаљона. На тим конференцијама указивано је и на слабости командног кадра, које су се испољавале у недовољној иницијативи и спремности старешина да успешно експлоатишу почетне борбене успехе иако су јединице у неким борбама биле чак и тренутно надмоћније над непријатељем и у људству и у наоружању. За војностручну обуку бораца и старешина увек је било мало литературе и у бригади, а још мање у батаљонима и у четама. Тако је у децембру 1944. године добијен по један примерак брошуре »Кратко упутство о вршењу припрема јединица (од чета и батаљона до бригаде) за борбу, о току исте и о томе како после борбе вршити анализу исте«.³⁰³⁾

Деловало се интензивно и на што бољој организацији обавештајне службе у бригади.

Коришћење извиђачких јединица на прикупљању обавештајних података о непријатељу пред фронтом напада јединица НОВЈ било је главни извор информација, па су и захтеви који су постављани пред ове јединице били све шири и значајнији, као и: »Све јединице ће на новоодређеној просторији извиђати својим извиђачким трупима што дубље на својим правцима и подносити овом штабу како извештаје, тако и предлоге за своје операције...«, а у једном наређењу штаба 1. пролетерског корпуса стоји: »Напомињемо свим јединицама да је потребно да испоље што више иницијативе у циљу продирања у непријатељску позадину, то с тим да се јединице шаљу плански, добро припремљене и без комора и да се по извршењу задатка враћају у састав своје главне и затим слати друге јединице истим или погодним правцима. Као један од великих задатака тих јединица, поред извиђачких чета и водова који имају овај задатак, јесте прикупљање што детаљнијих података о непријатељу а штабови дивизија да те податке најхитније доставе овом штабу у вези са нашим даљим плановима«.³⁰⁴⁾

³⁰³⁾ АОС, к. 1631, Р.1, док. 60 и к. 1090, ф. 1, док. 60.

³⁰⁴⁾ 36. НОР, I, 12, док. 99.

Побољшано је и снабдевање бригаде намирницама, муницијом и осталим потребама. Према казивањима Николе Бојовића, 4. батаљон се налазио после 7. децембра на једном салашу, на којем су затекли преко 100 изгладнелих свиња тако да су се борци добро хранили. Интересантно је да се у међупростору између 4. батаљона и Немаца налазила једна напуштена зграда са кошницама и медом, зграда је била ближе Немцима, али су са обе стране упадали ноћу у њу и доносили мед. Хлеб се за целу бригаду пекао у Доњем Новом Селу и дотуран свим батаљонима на положаје.

Санитетска служба у бригади знатно се побољшала крајем новембра, када су се у бригаду вратиле санитетлијке које су биле на санитетском курсу при дивизијској болници. Обогатењене знањем из санитетске службе, оне су са ентузијазмом приступиле спровођењу хигијенских и здравствених мера за побољшање личне хигијене бораца и опште чистоће у својим четама. О слабостима у санитетској служби у бригади политички комесар пише и 20. децембра исте године, с тим што констатује да су све јединице залагањем санитетских референтата и четних болничарки потпуно очишћене од вашака, јер је и на санитетским курсевима највише пажње било обрађено практичном санитетском раду у воду и чети.³⁰⁵⁾ Из операцијског дневника штаба 21. дивизије види се, 15. децембра 1944. године, да се здравствено стање бораца знатно погоршало, чему је основни и за оно време скоро несавладиви узрок била голоотиња и босотиња, а борбе су вођене и положаји држани напољу по веома хладном времену. Двадесет трећег децембра исте године поново се констатује да је, здравствено стање бораца незадовољавајуће, услед велике хладноће, а појединим борцима недостаје топлот зимског одела и обуће.

У наведеној заповести штаба 21. дивизије, 2. децембра 1944. године за ослобођење Кузмина и Мартинаца штабовима потчињених бригада наређује се да треба евакуисати све рањенике за време битке на простор Кузмин - Мартинци правцем Лаћарак - Сремска Митровица у дивизијску болницу. У продужењу напада и гоњењу непријатеља рањенике је требало слати у правцу Кузмина, где би их прихватиле бригадне болнице и дивизијски медикосанитетски батаљон. Дивизијска болница била је смештена у Градској болници у Сремској Митровици.

³⁰⁵⁾ АОС, к. 1046, ф. 3, док. 24, *Извештај политичког комесара 5. српске бригаде*, од 20. децембра 1944. године, политичком комесару 21. дивизије НОВЈ о политичко-просветном раду у бригади за време од 29. новембра до 14. децембра 1944 године.

Велика храброст четних болничарки и санитетских референата батаљона и уопште нижег санитетског кадра карактерише борбени историјат 5. бригаде. Четне болничарке су се под кишом куршума и јаком артиљеријском ватром Немаца и усташа храбро кретале у борбеном строју својих чета и уз помоћ бораца - болничара износиле са положаја тешко рањене, тако да ни у најжешћим борбама рањеници нису били остављени на милост и немилост непријатељу.

Ради што брже и ефикасније евакуације рањеника са бојишта, штабови батаљона били су овлашћени да пре борбе мобилишу и сељаци за ношење рањеника, како се не би дозволило да се за време борбе ангажују читаве десетине и водови за ову часну и хуману обавезу, чиме би се осетно слабила борбена готовост бригаде. Уз неколико носила увек је као пратња одређивана и јача војничка патрола. Пошто је тешким рањеницима већ на бојишту указивана прва санитетска помоћ, носилима су пребацивани до батаљона у бригадној тактичкој резерви одакле су их борци ових батаљона транспортовали за дивизијску болницу, односно од 15. децембра 1944. године у Медикосанитетски батаљон 21. дивизије, којц се за време борби налазио у Сремској Митровици. Лакши рањеници као и сви они који су могли јахати задржавани су најчешће у бригадним амбулантама.

АКТИВНОСТ ПАРТИЈСКЕ И СКОЈЕВСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Политички рад са борцима и старешинама у 5. бригади био је интензиван и у децембру 1944. године.

У извештају политичког комесара 5. бригаде, каже се да су у децембру 1944. године прорађиване теме: Поглед на ратну ситуацију у Европи; Стварање нове Југославије; Положај НОВ после Московске и Техеранске конференције; Развитак НОВЈ и њен циљ; Јуриш на Немачку. Биле су то теме углавном из актуелне војно-политичке ситуације у свету и у земљи. Прорађиване су тако што је на првом часу одржано предавање и нешто мало дискусије а на другом часу су пропитивани борци о прочитаном.

У децембру 1944. године наставило се са прорадом тема предвиђених Планом политичке наставе добијеним од штаба 21. дивизије. Основне теме биле су: Федеративна Србија у Демократској Федеративној Југославији и Братство и јединство

народа Југославије, чије је остварење и било један од најважнијих политичких задатака у НОБ. Однос према човеку друге националности био је и критеријум моралности политичке свести бораца и старешина.³⁰⁶

Појавио се и проблем негодовања појединих бораца који су, нарочито у 1. батаљону говорили да по протекцији нови борци остају у позадини или на дужностима писара у штабовима или у разним секцијама, да стари борци морају да ратују, па се на четним конференцијама исцрпно разматрао сваки овакав случај и с њим у вези доношене одлуке. На четним конференцијама одржаним у току децембра 1944. године много се говорило и о подизању борбеног морала бораца и јединица озбиљно пољуљаног после борбених неуспеха јединица 5. бригаде у борби против Немаца код Отока 7. децембра исте године. На састанцима су извлачеће и одговарајуће поуке за будућа борбена дејства.

Политичком раду са народом на терену којим се бригада кретала и на коме је изводила своја борбена дејства и изградњи правилног политичког састава према народу и тога месеца била је поклоњена посебна пажња. После крупнијих успеха у борбама на Сремском фронту и ослобођења далеко веће територије јединице 5. бригаде оперисале су на територији где има доста хрватских насеља, а предвиђао се и скори прелазак на хрватску територију, па је политички комесар 21. дивизије 21. децембра 1944. године дао шире упутство политичким комесарима бригада о односу бораца и старешина према хрватском народу и објашњавању политичке и квислиншке улоге Влатка Мачека и дела Хрватске сељачке странке.

Извештавајући о раду на терену, политички комесар 5. бригаде утврдио је да је у времену од 29. новембра до 14. децембра 1944. године, »сем у Нијемцима и Комлетинцима народ дочекао војску са одушевљењем, транспарентима и песмом, народ је износио храну, пиће и пешкирима китио војску«. У Доњем Новом Селу одржан је састанак политичког комесара бригаде са месном омладином. Дате су две приредбе за народ. Борцима је политички објашњавана разлика у дочеку бригаде у српским и хрватским селима и истакнути политички задаци на даљем развијању братства и јединства.

306) ДОС, к. 1042, ф. 5/11, док. 10, *Политички комесар 5. српске бригаде, 31. децембар 1944. године доставља политичком комесару 21. НОУ дивизије преглед одржаних политичких и војничких часова у току децембра 1944. го-*

Партијска организација 5. бригаде била је веома активна и у децембру 1944. године. Основни проблеми и задади на којима су била ангажована партијска руководства и партијске ћелије били су у вези са пријемом у Партију јер је секташтво било још увек прилично изражено. Партијске ћелије су грубо секташиле у односу на масу бораца који су сваког дана кроз борбу доказивали оданост ствари народа и партије и на тај начин се одвојиле од масе бораца који су живели и мимо политичког и организованог утицаја партијских ћелија.

Средином децембра 1944. године одржан је састанак дивизијског комитета КПЈ, на којем је главна тачка дневног реда било стање партијске организације у 5. бригади. Оцена политичког комесара 21. дивизије о стању и ангажованости партијске организације у бригади била је нетачна и није уопште узимала у обзир дотадашње велике борбене и политичке успехе бригаде, па је захтевао смењивање већег броја политичког и војног кадра у бригади: »Кад то учинимо, онда је нужно спровести најживљи рад у бригади, у партијској и скојевској организацији, такав рад да настане, тако да се изрази, читаво комешање, где ће не само комунисти, него и сви борци осетити да се у бригади нешто ново догађа и да они у томе учествују... «³⁰⁷⁾ Комесар дивизије дао је при том и недовољно аргументовану оцену помоћника комесара бригаде Јована Крстића Мргуда, за кога каже: »Изјаснио се да није способан за ову дужност, да врло тешко уочава недостатке кроз рад, да је слабо писмен (самоук).

Ово му заиста смета у његовом развоју и не може да раду партијске организације даде нишег размаха и његова помоћ на теоретском пољу је врло мала. Иначе је добар комуниста, врло вредан и има искуства у раду. Он би ипак могао да задовољи уз доброг комесара бригаде и уз добру помоћ дивизијског комитета, али је код њега најгоре што је са таквим убеђењем и нема поверења у себе и што је попустио пред тешкоћама. ... «

У децембру 1944. године скојевска организација је примила само 24 нова члана, и бројала је 341 члана, организована у 21 активу (четири нова у односу на новембар, по један више у сваком батаљону). У децембру је погинуло 20 и рањено и било болесно 60 чланова СКОЈ-а. Број необухваћених омладинаца износио је 426 и смањио се за 59, углавном новодошавших војника који по извештају Градимира Јовановића, секретара бршадпог комитета Скоја, »још нису довољно испробани

АОС, к. 1042, ф. 5/11, лок. 8.

у борби да би могли да се учлане... ³⁰⁸⁾ Социјални састав организације није битније измењен. На три редовна састанка бригадног комитета СКОЈ-а разматрана су нека важна питања из живота и рада бригаде, а одржана су и три теоретска састанка.

У децембру је одржано и 16 теоретских састанака. Обрађиване су теме: О развоју друштва, Одлуке АВНОЈ-а, Омладина у борби против фашизма, као и многи чланци из листа »Млади борац«, из »Борбе« и »Политике«.

Необично је била активна скојевска организација по четама. Одржано је укупно 36 радних и 59 теоретских састанка. Највише је тих састанака одржано у активима СКОЈ-а у јединицама при штабу бригаде. Скојевска организација је организовала такмичење међу борцима, па су 73 борца научила да рукују аутоматским оружјем и 30 минобацачима, 142 борца научила су да брзо расклапају и склапају и да употребљавају немачки пушкомитраљез »шарац«, а 60 бораца (из 2. батаљона) научило је да рукује немачким стројницама.

Интензивна је била активност скојевске организације и у културно-просветном раду у бригади, који је она иницирала, у њему била потпуно ангажована и њиме руководила, мада је рад био тежак јер су батаљони били у скоро свакодневним борбеним окршајима са далеко јачим и бројнијим непријатељем. Па ипак, описмењено је 25 бораца, дато шест културно-просветних приредби за новодошле борце, објављене су четири багаљонска листа и седам примерака четних цепних новина. Једне ноћи, искористивши тренутно затишје на фронту, певачки хор - 2. батаљона дао је приредбу у оближњем Доњем Новом Селу. Приметивши комешање у селу, непријатељ га је обасуо топовским гранатама, али се хор није уплашио већ је приредбу, на опште задовољство великог броја присутних мештана, довео до краја.

Новембра 1944. године Главни штаб НОВ и ПО Србије инсистирао је на организовању пропагандних одсека у свим јединицама, а већ 13. децембра исте године уследила је наредба Врховног штаба НОВ и ПОЈ којом је била одређена организација културно-просветног рада у НОВЈ,³⁰⁹⁾ па се у фебруару 1945. године пришло формирању пропагандног одсека и у 5. бригади.

³⁰⁸⁾ Архив ЦК СКЈ (Раније: Архив ЦК КПЈ), Београд, Фонд »ЦК СКОЈ-а«, рег. бр. 1945/21, *Извештај секретара бригадног комитета СКОЈ-а 5. ципске НОУ бригаде, од 1. јануара 1945. године за месец децембар 1944. године.*

³⁰⁹⁾ 36. НОР, II, 1, док. 559.

Формирање пропагандног одсека 5. бригаде значило је квалитативно побољшан политички и културно-просветни рад у четама, батаљонима и у бригади уопште, као саставни део њене борбене и полигичке делатности и њеног друштвеног живота. Задатак пропагандног одсека био је да организује и да, под непосредним надзором и упутствима политичког комесара бригаде, води политички и културно-просветни рад у бригади и да пружа основну помоћ политичким комесарима и скојевским секретарима у овом раду и мобилизацији борачког састава за што успешније извршавање свих борбених и политичких задатака и обавеза јединице.

Пропагандни одсек је у том смислу био орган штаба бригаде и руководио је свим културно-просветним одборима и батаљонима и четама. У пропагандном одсеку основане су и секције за поједине секторе.

Успостављањем пропагандног одсека бригаде поставило се и питање реорганизације културно-просветних одбора у батаљонима и четама, па су они попуњени новим члановима, углавном скојевцима. Културно-просветни одбори тако су постојали и деловали у свим батаљонима и у неким самосталним четама. Сваки је одбор имао по шест чланова: председник одбора (у прво време био је то политички комесар батаљона), ратни дописник, члан одбора задужен за ускорењивање неписмености, један за читалачке групе и усмене новине, један за културно-просветна предавања и један члан одбора за хорове и за позоришни рад. Културно-просветни одбори су, несумњиво, најбоље резултате постигли на описмењавању бораца и у редовном издавању четних новина и батаљонских листова.

Од 29. октобра - када је ступила на Сремски фронт - па до краја децембра 1944. године - када је заузела одређене положаје код Отока, 5. бригада је у свакодневним жестоцима окршајима стицала драгоцену војну искуства у борбама у равници, у правој рововској војни, уз обимно извођење фортификацијских радова.

Непријатељ је био боље снабдевен материјалним и техничким средствима, имао је десетак тенкова и доста артиљеријских и бацачких оруђа. Његове снаге биле су одморне, биваковале су у кућама и у чврсто грађеним бункерима. Борбени морал немачких и усташких, чак и домобранских јединица

био је још увек висок. Оне су се бориле жилаво за сваки положај. У одбрану и напад непријатељ је стално убацивао нове снаге и нова техничка средства. Имали су довољно пушчане, митраљеске и артиљеријске муниције и повлачили су се само по наређењу виших команди.

Јединице НОВЈ, значи и 5. бригада, биле су изложене на-тчовечанским напорима. Бригада је два месеца била стално у борбама. Ретко је смањивана са прве борбене линије. Стални дневни и ноћни напади и јуриши трошили су свакодневно њену људску и материјалну снагу, а тежак живот (у рововима, под ведрим небом, по прохладном, снеговитом и мразовитом времену, без одеће и обуће) још више је умањивао њену борбену вредност. Упркос свим тим условима борбени морал бригаде био је увек на висини.

Ратовало се против добро обученог и искусног непријатеља, углавном против Немаца из 118. ловачке и 294. пешадијске дивизије. Однос снага био је неповољан по 5. бригаду, па је она често нападала и са мањим снагама (један-два батаљона), што није могло увек да донесе и успехе.

Бригада је у том времену водила неколико жестоких нападних борби, са циљем пробоја немачког фронта, и заузимања његове »црне«, »црвене« и делимично и »нибелуншке линије«. Нарочито жестоке борбе вођене су за ослобођење Мартинаца и Кузмина, а затим код Отока и Привлаке.

После неуспелих напада за освајање Отока и Привлаке, јединице 21. дивизије започеле су борбу »за пругу« која је трајала од 8. децембра 1944. године до 2. јануара 1945. године. Јединице дивизије су нападале и уништавале непријатељске бункере и посаде на прузи, рушиле и са насипа избацивале шине, два пута рушиле мост на Спачви и пропусти, избацивали из шина вагоне, и пругу уопште стално држале под пушчаном и артиљеријском ватром. О жестини ових борби речито говоре и подаци о сопственим губицима: 56 погинулих, 40 рањених и 12 контузованих, укупно 115 бораца и старешина избачено је у ова два месеца борби из бригадног борбеног строја. Међу погинулим било је осам чланова Партије и 20 чланова СКОЈ-а међу рањенима 20 чланова Партије и 60 чланова СКОЈ-а.

Бригада је у овим борбама нанела непријатељу такође значајне људске и материјалне губитке. Из непријатељевог борбеног строја у овом периоду (новембар и децембар 1944.) избачено је преко 440 војника и старешина, од којих је погинуло 90 и рањено преко 120 војника (углавном Немаца и неш-

то усташа), заробљен је 231 (200 домобрана, 27 Немаца и четири усташа), заплењено је све оружје и опрема од домобрана. Укупно је заплењено 220 пушака, осам пушкомитраљеза »шарац«, 81 ручна бомба, 20.000 пушчаних метака и много ратне опреме.

ИЗ ОТОКА V ШАРЕНГРАД

На Сремском фронту крајем децембра 1944. године владало је привидно и привремено затишје, иако су се обе стране интензивно спремале за нове и крупније нападне акције, али то релативно затишје на фронту трајало је кратко време.

Положај 21. дивизије се тада протезао на скоро 30 километара, а укупно бројно стање јединица дивизије није износило више од 8.000 војника.

У току ноћи 2/3. јануара 1945. године напале су јаке немачке снаге на правцу Оток - Комлетинци - Нијемци.

Противнапад се, према заповести команданта 34. армијског корпуса од 31. децембра 1944. године, изводио под командом штаба 7. СС брдске дивизије »Принц Еуген«.

После неуспешног напада јединица 21. дивизије, крајем децембра 1944. године, на непријатељски гарнизон и положаје у Отоку, штаб 1. пролетерског корпуса извршио је прегруписавање својих снага на сектору између Саве и Дунава, од Сотина преко Оролика и даље. Према овој прегрупацији 21. дивизија је добила задатак да преузме своје положаје и дотадашње положаје 5. дивизије и да их упорно брани.

Дивизија је запоседала и бранила положаје на р. Босут од к. 80 (шума Брадаруце) преко к. 83, к. 81, Скале, свијајући лево преко шуме Рипача на к. 87 (Црито), каналом поред к. 84, Дриње, к. 82 - Иванетићевог салаша до р. Спачве и даље према Сави. С обзиром на то да су Босутске шуме биле поплављене и прелаз преко њих био онемогућен како јединицама дивизије, тако и непријатељу, самим тим и правац од непријатеља био је обезбеђен (тако су барем процењивали у штабу дивизије - п.а). V дивизијском борбеном распореду 5. бригада је поседала и бранила положаје од Дриња до Спачве, пошто је дошла из Доњег Новог Села, где је била у дивизијској резерви.

С обзиром на то да је терен испред дивизијских положаја био веома раскаљан, једини правац из кога би се могла очекивати појава немачких тенкова био је друм из Отока за Ком-

летинце, па је и гро дивизијске артиљерије био постављен на тој просторији. Међутим, касније су настали још хладнији дани. Земља се замрзла и вода се у Босутским шумама повукла и заледила, па су у штабу дивизије проценили да непријатељ може да се креће и преко шуме (преко леда), а и пољем од Отока ка Комлетинцима, по замрзнутој земљи. Моторизација се могла свуда кретати, те је извршен и нови распоред дивизијских јединица по којем је 5. бригада добила наређење да се повуче у дивизијску резерву у Доњем Новом Селу, с тим да постави два батаљона као обезбеђење према шуми од Топаловићевог салаша преко Кенчећевог салаша до Босута. Тиме је бригада била у ствари на положају, а не у резерви, значи њена два батаљона била су у бригадној резерви у Доњем Новом селу.³¹⁰⁾

Међутим, и нови дивизијски распоред био је незадовољавајући, утврђивање је вршено само на предњем положају, не по дубини, што ће несумњиво олакшати немачки продор. Ради заштите пруге Брчко - Винковци и спречавања даљег продора 21. дивизије, непријатељ је, рушењем насипа на левој обали реке Саве, поплавио Босутске шуме, које су неко време биле потпуно непроходне, али се, у времену од 29. децембра 1944. године до 2. јануара 1945. године услед јаке хладноће та вода смрзнула, и непријатељ ће искористити цео тај простор за иненадни удар у леви бок 21. дивизије.

Леђењем воде у Босутским шумама фронт дивизије се продужио и достигао ширину од 24 км у облику дубоког цепа, па је било јасно да се такав фронт, у једној озбиљној ситуацији, због његове ширине и облика не може дуго одржати уколико не буде појачан јединицама из других дивизија из састава 1. пролетерског корпуса. Јединицама је наређено да поред постојеће линије ископају и више редова и ровова позади ње, као и једну линију ровова на самој ивици с. Комлетинци за непосредну одбрану. Увече 2. јануара јединицама је дељена већа количина тек примљеног руског наоружања, али тај посао није завршен. Требало је наставити 3. јануара.

За 2. јануар, у немачким извештајима јављено је: »2.1. 1945. године. На Дрини у Срему и на Драви, осим слабијих партизанских напада у подручју Отока није било важнијих догађаја... «³¹¹⁾ Очигледно је било да су Немци веома конспиративно припремили овај свој противнапад с циљем да обману командовање јединица НОВЈ на овом сектору.

³¹⁰⁾ 36. НОР, I, 18, док. 5.
³¹¹⁾ 36. НОР, V, 37, док. 137.

НЕМАЧКИ НАПАД 3. ЈАНУАРА 1945

Пред зору 3. јануара 1945. Немци су на овом одсеку прикупили двоструко јаче снаге него што је на располагању имала 21. дивизија и извршили напад. Како пише хауптштурмфирер Кромбхоц, командант 3. батаљона 14. СС пука, око 24 часа 2. јануара у штабу команданта 7. СС дивизије Ота Кума размотрена су и последња питања и сви команданти кренули су у своје јединице на извршење својих задатака. Време је било мирно, околна поља прекривена снегом дубине до 20 цм. Посматрајући кроз двоглед, Немци су утврдили да »непријатељ није много узнемирен, јер није очекивао овај напад. Али с друге стране сваки пешак радо је очекивао овај задатак поготову што му је помагала јака артиљерија. Спавати су могли само они са јаким нервима, други су били заузети питањем какве их још ратне тешкоће очекују«.

После артиљеријске припреме, која је била више психолошког карактера, мада су Немци према положајима јединица 21. дивизије испалили више од 1.000 граната прешли су у напад на 21. дивизију, 3. јануара у 5 часова. Уз подршку тенкова делови борбених група »Бургемајстер« и »Скендербег« укупне јачине око 10.000 војника и старешина појавиле су се из рејона Пруге и Отока и пробијајући се кроз Спачванске шуме избиле у позадину јединица 21. дивизије. Појава великог броја немачких колона унела је извесну пометњу у редове 21. дивизије, чије су јединице преживљавале најтеже тренутке од формирања дивизије у мају 1944. године.

Јединице су биле потпуно изненађене, јер по свему судећи о непријатељским припремама за напад на овом сектору штаб 21. дивизије није имао никаквих обавештајних података, сем то да је 2. јануара на овај сектор из правца Привлаке дошло десетак камиона са нешто пешадије.

Очигледно је било да је до штабова јединица НОВЈ на Сремском фронту касно стигао захтев штаба 1. армије о достављању исцрпних обавештајних података, у коме је стајало: »Према подацима VI корпуса 30. 12. 1944. године прошло је од Брода према Винковцима око 280 камиона, 10 тенкова и 33 аутомобила са војском, муницијом и 20 противавионска митраљеза. Следећег дана прошло је од Брода ка Винковцима 17 камиона Црвеног крста и 18 камиона са бензином и муницијом. Од Брода према Врпољу истог дана кретало је 100 камиона са непознатим товаром и 2 тенка... Штаб I корпуса (II

одељење) треба да провери и јави на којем се одсеку фронта појавио 524. пук 297. дивизије као и да ли су примећени други елементи ове дивизије...³¹²⁾

Одмах по почетку непријатељске артиљеријске ватре штаб дивизије наредио је бригадама да буду у стању припрема за одбрану, јер се сасвим исправно процењивало да ће после артиљеријске ватре отпочети непријатељски напад. Бригаде су одмах о овоме телефоном обавестили своје јединице на положајима и оне су се са резервама приближиле својим предњим положајима.

По самој јачини непријатељске артиљеријске ватре, у штабу дивизије се оценило и закључило да ће немачки напад бити веома јак, са јасно одређеним циљем: овлађивање просторијом до р. Босута. Иако су све јединице дивизије, биле заузете поседањем положаја, штаб 21. дивизије је, обавештавајући штаб 1. пролетерског корпуса о стању на положајима, затражио да се хитно упутити једна пешадијска бригада као појачање дивизији из најближих јединица, као и већи број артиљеријских оруђа. Требало је да ове јединице поседну положаје у западном делу с. Нијемци и у евентуалном непријатељском продору да прихвате јединице 21. дивизије које се боре испред Комлетицаца.^{313>}

Пета бригада се, као што је већ речено, према телефонском наређењу штаба дивизије, сместила у Доњем Новом Селу као дивизијска резерва. Батаљони су слали патроле у правцу Босутских шума преко Николићевог салаша са задатком извиђања на том простору ноћу 3. јануара за време непријатељске артиљеријске припреме, као и за време његовог напада на дивизијске јединице, које су држале положаје испред Комлетицаца, батаљони 5. бригаде били су у селу.

Одмах по завршеној артиљеријској припреми, непријатељ је извршио јак напад са великим снагама пешадије, подржане са 12 тенкова, и извршио продор у дивизијске линије, чиме је заузео Бурђевићев салаш. У 6.20 часова штаб 5. бригаде добио је наређење од штаба дивизије да са два батаљона одмах поседне ивицу Босутских шума и обезбеди бокове дивизијских јединица. У времену спремања батаљона за излазак на положај стигло је ново телефонско наређење да бригада са

^{312>} 36. НОР, II, 15, док. 7. Објашњење бр. 1-5.

³¹³⁾ Видеће се да је штаб 1. армије (тог дана још увек штаб 1. пролетерског корпуса) прилично касно издао наређење за увођење у борбу 1. пролетерске бригаде која је имала задатак да изврши прихват јединица 21. дивизије које су се пробијале преко моста на реци Босуту код села Нијемци.

линије к. 90 Босутске шуме, испред Доњег Новог Села, са два батаљона, изврши јак напад у чело непријатељског клина (између Босутских шума и Дугих њива) правцем Топаловићев салаш - Бурђевићев салаш, где је непријатељ био већ направио велики продор и где је даље потискивао делове 21. бригаде 21. дивизије. Батаљони су добили задатке да нападну непријатеља и да га протерају.

На дивизијском фронту настала је критична ситуација. Избијањем непријатеља у рејон Широких њива одсечене су три бригаде 21. дивизије (4, 21. и 31) тако да су се нашле опкољене. Штаб 5. бригаде у правду Бурђевићевог салаша упућује 3. и 4. батаљон, с тим да се 4. батаљон повеже са 21. бригадом и да са источне стране нападне непријатељску рупу код Бурђевићевог салаша, а 3. батаљон да напада лево од 4. батаљона ивицом Босутских шума. Једној чети 2. батаљона дат је задатак да поседа Николићев салаш.

Штаб 1. батаљона у таквој ситуацији, својим четама запоседа мост у селу Подграђе, на комуникацији Комлетинци - Нијемци, и упорно га брани пред Немцима омогућујући тако повлачење главнине 5. бригаде преко реке. Овом акцијом 1. батаљона спашени су многи животи.

Две чете 2. батаљона биле су у бригадној резерви поседајући западну ивицу Доњег Новог Села.

Око 7 часова 3. јануара 1945. године 3. и 4. батаљон 5. бригаде сукобили су се са непријатељем на коти 90. Непријатељ се у стрељачком строју кретао према Доњем Новом Селу. Били су то делови 3. батаљона 14. СС пука, под командом потпуковника Кромбхолца. Са непријатељем се сукобио најпре 3. батаљон, који се развио у стрелце, извршио силовити напад и потиснуо непријатељске предње делове и запосео к. 190. Четврти батаљон рокирао се удесно и запосео канал источно од к. 90 преко друма Комлетинци - Нијемци. Десно крило 4. батаљона са једним водом налазило се северно од друма у каналу. Противнапад 5. бригаде правцем Подграђе - Доње Ново Село привремено је смањио непријатељски притисак на главнину 21. дивизије, што је омогућило уредније повлачење.

Чета 2. батаљона која је пошла према Николићевом салашу сукобила се са непријатељем који га је већ био посео. Борба око к. 90 водила се скоро читав сат. Непријатељ је успео да одбаци 3. батаљон да испред села и да овлада к. 90. Потом су три непријатељска тенка прешла преко Господских њива северно од к. 90 и избила на друм Нијемци - Комлетинци.

ци, пресекли 4. батаљон и продужили за Нијемде. Четврти батаљон 5. бригаде нашао се у врло тешкој ситуацији и морао је да се повлачи под тешким условима према селу, запоседајући северну ивицу села преко к. 89 и даље путем Доње Ново Село - Нијемци. Пошто су се бригадне јединице сукобиле са непријатељем скоро испред села, штаб бригаде задржава 1. батаљон на западној ивици села у бригадној резерви, упућујући само једну чету из овог батаљона на просторију на коју је требало да иде цео 1. батаљон.³¹⁴

Немци су надирали не обазирјући се на губитке. Четврти батаљон, одбачен на север, враћа се противнападом и запоседа положај на каналу северно од Доњег Новог Села. Батаљон је скренуо немачки напад са Доњег Новог Села у које Немци нису успели да ућу. У каналу је била дубока вода, ивице су биле смрзнуте, људи су се смрзавали, али су се жестоко борили. У каналу је батаљон остао до 13 часова и онда ушао у састав бригаде.

Пре повлачења са канала делови 4. батаљона водили су жестоке борбе против непријатеља. За заштиту канала остао је један вод из 3. чете под командом Чедомира Велимировића, из Бучинца, са око 30-40 бораца и једним »шарцем«. Батаљон се већ повукао преко канала, а вод се и даље борио. Водник Чедомир се последњи повлачи. Немци га скоро пристижу и заустављају се тек пред јаком ватром батаљона.

У овом моменту појавило се још осам непријатељских тенкова у широком распореду и надирало у правцу друма Комлетинци - Нијемци и Доњег Новог Села. По избијању на друм Комлетинце - Нијемци, тенкови су пошли једним путем за Комлетинце, док је један део непосредно нападао преко Господарских њива на 21. бригаду. У дивизијским јединицама, сматрајући да су потпуно опкољене дошло је до мање панике и стање се смирило тек после два часа и јединице су наставиле жестоку борбу. Штаб дивизије тада доноси одлуку да се јединице повлаче према мосту код Старог Села, али како је овај био мале пропусне моћи, прелаз је вршен и преко залеђене реке. Тамо где је лед био танак борци и материјал су пропадали а они који нису знали да пливају давили су се у леденом Босуту.³¹⁵

³¹⁴> 36. НОР, I, 18, док. 4. *Извештај штаба 5. бригаде 21. НОУ дивизије, од 5. јануара 1945. године, штабу 21. дивизије о борбама против Немаца 3. јануара 1945. године код Доњег Новог Села.*

315) 36. НОР, II, 15, док. 7.

После непријатељског продора за село Нијемци, 5. бригади је остао једини природни правац повлачења преко села Подграђа. Одмах је упућен 1. батаљон на Келчићев и Божанчићев салаш са задатком затварања и најупорније одбране тога правца и обезбеђења повлачења осталих бригадних јединица. Друге бригадне јединице водиле су борбу са Немцима у самом Доњем Новом Селу све до 13 часова.

УТО је стигло и телефонско наређење штаба дивизије да се бригада, по пребацивању на мосту код Подграђа, постави поред Босута од с. Нијемци па до шуме западно од Подграђа и да се брани прелаз преко Босута. Непријатељски тенкови који су ишли у правцу с. Нијемци, у 8.45 часова ушли су у село из кога су, пре свега три минута изашле све коморе болница и магацини.

Разматрајући војну ситуацију на свом одсеку, штаб 5. бригаде је утврдио да су Немци остварили продор у село Нијемци и да је вођена борба код с. Комлетинци, али како се више није чула пукњава из тога правца, у штабу бригаде су сматрали да су се све јединице 21. дивизије извукле са тог рејона, као и то да су Немци вршили и даље јак притисак на батаљоне 5. бригаде. Због тога је штаб 5. бригаде донео одлуку о пребацивању целе бригаде преко реке Босута у селу Подграђе. У исто време штаб бригаде издао је наређење штабовима батаљона да се повуку преко моста и да на десној страни Босута оставе јаке заштитнице.

Цела бригада се до 13 часова пребацила преко Босута и одмах запосела положаје на Босуту (Подграђе) у следећем распореду: 2. и 3. батаљон на левој обали Босута, 4. батаљон на јужном делу села Подграђа оријентисан према Адашевцима и Липовцу, док је 1. батаљон био у бригадној резерви, с тим што је једну чету оставио за одбрану мањег мостобрана на десној обали Босута. По пребацивању преко Босута и запоседању положаја, штаб бригаде је послао извештај штабу дивизије, а успостављена је и веза са 5. крајишком бригадом на бригадном десном крилу.

По пребацивању 21. дивизије на леву обалу Босута наишла је 1. пролетерска бригада са правца Винковачких Бановаца и 5. крајишка бригада од правца с. Илинци, које је штаб корпуса, мада нешто касније, послао у помоћ 21. дивизији. Исто поподне све три бригаде (5. крајишка, 1. пролетерска и 5. српска) добиле су наређење за противнапад с циљем да поврати источни део с. Нијемци, утврде леву обалу реке Босута, а по-

том да изврше прелаз преко Босута и да нападну на непријатеља у селу Нијемци. Пета српска бригада, која је имала једну чету 1. батаљона на десној обали Босута, имала је задатак да напада из правца Подграћа.

Напад је почео по подне 3. јануара, око 16 часдова, и трајао је неколико часова, када су делови 1. пролетерске и 5. крајишке бригаде у јачини четири батаљона заузели већи део с. Нијемци, али нису успели да га задрже. Батаљони 5. бригаде избили су до Доњег Новог Села, али ни они нису могли даље. У два сата ноћу пребачени су делови 1. пролетерске бригаде на леву обалу Босута, док су делови 5. крајишке и 5. српске бригаде држали већи мостобран на јужном делу села. За време борби у с. Нијемци постављене су mine на мосту и кад су се јединице пребациле назад, мост је дигнут у ваздух.

У закључку о борби код Отока речено је да су то биле најтеже борбе свих јединица 21. дивизије на борбеном путу од Београда до Отока. На фронт дивизије нападао је непријатељ са преко 10.000 војника и старешина. Непријатељ је имао 1614 војника и старешина избачених из борбеног строја од којих 672 погинула и 942 рањена, и велике материјалне губитке. Губици дивизије били су такође велики: 805 избачених из борбеног строја, од којих 182 погинула, 308 рањених и 315 несталих.

На сектору 5. бригаде непријатељ је нападао са јединицама 14. СС пука у јачини од око 800-1000 војника и старешина. Располагали су са три тенка средње тонаже, неколико минобацача, већим бројем аутоматских оружја и много тромблонских пушака. Пета бригада је из непријатељског борбеног строја избацила 170 војника и старешина.

Велики су били и људски и материјални губици 5. бригаде: 108 избачено из борбеног строја, од којих 37 погинулих, 56 рањених и 15 несталих.

Прилични су били и материјални губици 5. бригаде: шест пушкомитраљеза, десет руских стројница и 20 пушака. У руке непријатеља пао је један четни списак и нешто партијског материјала.

За релативно успешну одбрану и редовно повлачење јединица 21. дивизије противнапад 5. бригаде на надирућег непријатеља имао је велики борбени значај, јер је зауставио непријатеља и омогућио тренутну стабилизацију јединица дивизије. Непријатељ је постигао изненађење и потиснуо је јединице дивизије. Сустизао је јединице у повлачењу па је долазило до

оштрих борби на блиском одстојању са непријатељском пешадијом и тенковима, у којима се исказао високи борбени морал дивизије. Борци су се храбро борили и нису дозвољавали непријатељу да их разбије и уништи. Код старешина је испољена велика храброст, сналажљивост и иницијатива.

О жестини ових борби и храбрости бораца 5. бригаде речито говори и податак о великом броју погинулих и рањених старешина, међу којима је био и Радован Живковић, командант 4. батаљона, који је тешко рањен у моменту издавања наређења за јуриш, и већ исте вечери подлегао ранама. Погинуо је и Ненад Борћевић, помоћник политичког комесара 2. чете 4. батаљона, предводећи јуриш своје чете, затим Велимир Митић, командант батаљона па Божидар Радовић, водник из 4. батаљона, Михајло Петровић, заменик командира чете у 2. батаљону.

Велику храброст у овим борбама показале су другарице, углавном четне болничарке. О Петрани Савић, болничарки 1. чете 4. батаљона, храброј и неустрашивој другарици, пише »Каћа« у чланку под насловом »И оне су храбре« у четвртном броју батаљонског листа »Млади борац«: »Ту је Петрана. Једног рањеног друга превија, а око ње пада киша куршума. Превила га хладнокрвно и спретно. Узима торбицу своје рањене другарице, ставља на своја плећа. Изводи из строја свог рањеног друга. Пошто иду усправно, изложени су опасности. Ништа то не смета. Рањеник се мора извући. Она је ту дужност узела на себе и свесно је извршава. Са рањеним другом напушта бојиште код села Нијемци и иде полако према бригадној амбуланти. У путу налази четири пушке. Ваља да их наши рањеници нису могли понети. И ако већ под великим теретом ставља и ове четири пушке на своја леђа. Већ су у селу. Сва знојава и задувана под теретом улази у превијалиште, оставља друга и иде да превије рањеног команданта. Са друговима који су такође донели рањенике, одлази у чету. Она није ни опазила да јој је шињел био сав изрешетан«.

Храбра је била и референт сантиета 4. батаљона Гордана Михаиловић, која је упркос жестокој непријатељској ватри са брисаног простора извукла три рањеника из 21. српске бригаде, а затим и сама била тешко рањена и однесена у болницу. Веома храбра се показала и Стана Кулић, помоћник комесара 3. чете 4. батаљона, у време борби на Каналу код Доњег Новог Села.

Повлачење 5. бригаде преко замрзнутог Босута било је углавном организовано, мада је било мало и панике, па се више

бораца из 2. и 4. батаљона не знајући да пливају удавило у реци. Људство се за време борби држало храбро, борбени морал, упркос великој надмоћности непријатеља и његовим почетним борбеним успесима, био је код бораца и старешина висок, показана су многа индивидуална јунаштва. Осетне људске и материјалне губитке претрпео је 4. батаљон, па су његови редови, према већ поменутом извештају штаба 5. бригаде од 5. јануара проредити, »те је био мало поколебан али не од панике, што се већ у следећим данима изгубило«.

У ратном извештају Врховног штаба НОВ и ПОЈ за 4. јануар 1945. године, стоји: »У Срему, на одсеку Отока, непријатељ је у јучерашњем јаком протинападу уз помоћ већег броја тенкова, после мањег напредовања заустављен и одбачен на десну обалу Босута. У току дана непријатељ је испољио јачу активност на отсеку Челеповци Липовац. Поред већ објављених губитака, непријатељ је у овим борбама изгубио још 7 тенкова и 2 оклопна кола... «³¹⁶⁾

Од 6. до 13. јануара 1945. године по свим штабовима батаљона и бригада, у дивизијском комитету и бригадним комитетима КПЈ детаљно су анализиране борбе код Отока 3. и 4. јануара 1945. године. Све анализе су вођене по две линије: војној (штабови и команде) и политичкој (Партија и СКОЈ).

Утврђено је најпре да је непријатељска обавештајна служба била далеко боље организована, тачна и ефикаснија од наше. Ни у моменту напада, а ни претходних 10-15 дана, како пише генерал-пуковник Младен Марин, »наше команде (од бригада до корпуса) нису располагале ни приближно тачним подацима о непријатељевим снагама, па се веровало да су неупоредиво слабије него што јесу«. Затајила је обавештајна служба и 5. бригаде, чији штаб није имао скоро никакве податке о непријатељу, и батаљони су изашли на положаје испред села тек када се чула артиљеријска пуцњава из правца Отока.

Један од основних узрока за велике губитке свих јединица 21. дивизије било је и у томе што се преоружавање дивизије вршило крајем децембра и првих дана јануара, па се десило да знатан део наоружања, нарочито нови пушкомитраљежи и минобацачи, није дејствовало за време напада јер борци нису стигли да овладају тим оружјем, које је иначе у нераспакованим сандуцима било допремано чак у предње ровове. Исто тако није дејствовало ни наоружање енглеског порекла, јер за њега није добијена муниција.

31« 36. НОрП, 15, док. 11.

Посебно је истакнуто да је веза у 5. бригади између јединица била врло добра (непосредна у стрељачком строју). Веза * 5. бригаде са другим јединицама 21. дивизије у току борби уопште није била успостављена. Свака бригада је дејствовала за себе, тако се и повлачила.

Борбе код Отока 3. и 4. јануара 1945. године одвијале су се у веома тешким временским и теренским условима. Знатан број бораца удавио се у Босуту, јер комуникацију према једином мосту (с. Комлетинци - с. Нијемци) Немци су пресекли и заузели, а на појединим местима на реци пуцао је лед. Дубоко блато на сремским њивама, каљуге, жестока зима захтевали су додатне физичке напоре од људства које је било слабо обучено, са поцепаном обућом и одећом, што је све повећавало исцрпљеност бораца и старешина. Најтеже је било то што се ратовало у пространој равници и у рововима, под ведрим небом.

На дан 7. јануара 1945. године одржан је састанак дивизијског комитета КПЈ, којем је присуствовао и политички комесар 1. армије Мијалко Тодоровић Плави, када је извршена детаљна анализа борбе код Отока. На састанку је формирана партијска комисија (помоћник политичког комесара дивизије и помоћници политичких комесара бригада), која је свој извештај и закључке поднела 10. јануара на састанку дивизијског комитета у селу Бачинци. Том приликом партијском Споменом кажњен је цео штаб 5. бригаде.

Показало се још једном да нижи штабови сnose далеко већу одговорност од оних виших. Наиме, потпуно је изостала одговорност команде артиљерије или других у штабу дивизије за постављање новодобијених топова. Уместо да се ти совјетски топови - како то каже Војислав Весић, политички комесар 1. батаљона Пете бригаде - доделе јединицама. 5. бригаде, која је тада била у резерви, да се ту размести и очисте, а борци обуче руковању, сви ти нови противтенковски топови, минобацачи и противтенковске пушке су достављени 21. бригади на самом положају. Немци су напали и запленили тако много овог оружја, које уопште није употребљено, јер ни маст није била очишћена.

Непријатељске команде придавале су велики војни (тактички и оперативни) значај борбама код Отока и Комлетинаца. Колики је тај значај био, види се и из многих непријатељских извештаја о његовим борбеним положајима. О борбама се јавља у извештају Обавештајног одељења команде Групе ар-

мије »Е« од 3. јануара команданту југоистока, затим из извештаја истог одељења од 4. јануара као и у извештају команданта 34. армијског корпуса од 4. јануара 1945. године команданту Југоистока.³¹⁷⁾ Ове борбе забележене су и у извештајима Главног стожера војске тзв. хрватске војске, међу њима и онај од 3. јануара и један од 4. јануара 1945. године.³¹⁸⁾

НА ОДМОРУ У СЕЛУ БАЧИНЦИ

Већ 4. јануара на Сремском фронту је успостављена равнотежа снага. Врховни командант НОВ и ПОЈ је наредио штабу 6. пролетерске дивизије, чије су се јединице налазиле на одмору, попуни и преоружању у Београду, да се одмах упути према Босуту. Око 16.000 војника, младих бораца из Србије, пребацило се 4. јануара у рејон тешких борби и приступило у трку смени јединица 21. дивизије. На дан 5. јануара јединице НОВЈ започеле су са жестоким нападима на немачке положаје, који су продужени и ноћу и као резултат тих борби поново су овладали селима Нијемци и Доње Ново Село, али је непријатељ у својим рукама задржао Комлетинце. Борбе су завршене 6. јануара. Због великих људских губитака у жестоким борбама 3. и 4. јануара, расформирана је 21. српска бригада и њеним преосталим људством попуњене су остале бригаде 21. дивизије.

Разбијањем положаја 21. дивизије и поновним заузимањем села Комлетинци и Нијемци, Немци су 3. и 4. јануара остварили постављени циљ: избити на реку Босут побољшати одбрамбене положаје на јужном делу »зелене линије« и омогућити 41. пешадијској тврђавској дивизији, која је у то време стигла у рејон за развој, да се развије.³¹⁹⁾

После тешких борби код Отока, по наређењу штаба 1. пролетерског корпуса, од 4. јануара 1945. године, 21. дивизија је делимично повучена и смештена ради одмора, попуне и преоружања на просторији села Адашевци, Гибарац и Бачинци. Пета бригада је с мањим делом снага и даље држала положаје на мостобрану на десној обали Босута. Ти делови су

317) 36. НОР, XII, 4, док. 191, 192 и 193.

318) 36. НОР, V, 37, док. 140 и 141.

319) АОС, НАВ-Т-311, р. 189, сн. 793-95, 787-95, 787-88 и НАВ-Т-315, р. 1300, сн. 1056, као и Архив војни, рег. бр. 1-1, к. 73, *Саслушање генерал-лајтнанта Волфганга Хаузера* (Wolfgang Hauser), бившег команданта 41. пешадијске тврђавске дивизије, о току борби.

вршили извиђачку службу и били су често тучени јаком ватром непријатељске артиљерије. Остали део бригаде је био у селу Подграђу, запоседајући положаје на левој обали Босута.

На дан 6. јануара бригада је, сходно дивизијском наређењу, извршила покрет ка с. Бачинци и ту се у току дана сместила ради одмора. На одмору у Адашевцима, Гибарцу и Бачинцима 21. дивизија је остала и 7, 8. и 9. јануара.³²⁰⁾

У Бачинцима је 6. бригада остала од 10. до 16. јануара 1945. године. Време одмора користило се за интензивну војнострукну обуку, политичку активност и културно-просветни рад.

Почетком јануара 1945. године започео је при штабу 1. армије курс за борце противавионце, па је свака дивизија упутила по 100 бораца (узетих из бригада) за овај курс, затим је при штабу сваке дивизије био формиран и скијашки вод, за који су бригаде такође упутиле своје борце, а ускоро затим је почела и обука за снајперисте, јер је у сваком стрељачком воду био по један снајпериста.

Средином јануара 1945. године, по наређењу Врховног штаба НОВ и ПОЈ, при штабу сваке армије формирани су командно-штабни батаљони, а при штабовима дивизија и бригада пратеће чете. Пратећа чета 5. бригаде имала је 90 бораца, распоређених у три вода по 30 бораца. Задатак чете био је да сакупља ратни плен и трофеје из места које су заузеле бригадне јединица, а осим тога уз садејство осталих јединица одређених за те задатке, имала је да обезбеђује јавне зграде, магацине, банке, и спречава било војна, било цивилна тела да развлаче или неовлашћено присвајају општу имовину.

На годишњицу формирања бригаде, 14. јануара 1945. године, у сремском селу Бачинци одржана је свечана приредба у школској згради. Тога дана сви су борци и старешине били постројени у центру села испред свечане трибине, на којој су били и Мијалко Тодоровић Плави, политички комесар 1. армије ЈА, Мирко Јовановић, политички комесар 21. дивизије и старешине бригаде. Говорили су Мијалко Тодоровић, Јован Крстић Мргуд и Мирко Јовановић, а затим је, уз звуке музике, бригада промарширала поред трибине. Приредба у школи трајала је скоро два сата и успела је.

Пропагандни одсек 5. брикаде на годишњицу формирања бригаде 14. јануара 1945. године издао је први број бригадног листа под називом »Пета српска бригада«. Лист је објављен

³²⁰⁾ 36. НОР, I, 18, док. 57 и 59.

док се бригада налазила на одмору у Бачинцима. У њему је било највише чланака о борбама бригаде на Јастрепцу и у седмој офанзиви. Звонко Бастић, политички комесар 2. батаљона, пише уводник о формирању бригаде у Великој Плани и њеној првој борби код Умца, а Мирко Шиндрић Артем о нападу на четнике у јастребачком селу Кулина. Непознати сарадник потписан иницијалима Д.П., пише о борби код Девче, Цигоља и у Расини. Редакција листа одмах се обраћа читаоцима и позива све борце на сарадњу, јер, кажу, лист треба да буде огледало живота, рада и борби јединица.

Из чланка непотписаног аутора под насловом »Наш рат у цифрама« сазнају се подаци о борбеним резултатима и успесима 5. бригаде на путу од Јастрепца до Срема. Из непријатељског борбеног строја избачено је 2.695 војника (2.176 убијено и 519 заробљено), а заплењено је много оружја: 69 пушкомитраљеза, 648 пушака, 100 бомби, 350 граната, 58 револвера, 11 тромблонки, 30 стројница и девет минобацача. У том истом периоду бригада је оборила два бугарска авиона, уништила 14 локомотива, 102 вагона и 32 камиона, а разрушено је 19 км железничке пруге, 30 мостова и две железнице станице, а поред тога заплењена је и огромна количина ратног и другог материјала: одела, обуће, веша, санитетског материјала, запрега и другог.

У новом оружју совјетске производње и потреби да се њиме што пре и боље овлада и уопште о новом начину ратовања на Сремском фронту писао је командант бригаде, капетан Тодосије М. Парезановић.

У БОРБАМА ЗА ШАРЕНГРАД

Немци су до 9. јануара извршили смену јединица с две дивизије (41. и 117) у првој линији и једном (7. СС) у другој, али наши штабови нису у томе назрели намеру непријатеља да изврши неки већи напад на Сремском фронту. Оштра зима и дубоки снег, а и врло слаба активност на фронту, као да су успавали наше штабове. Ни обавештајна служба није имала никаквих података о немачким плановима.

Ноћу 15/16. јануара Немци су прегруписали снаге и на лево крило свог распореда довели 7. СС дивизију »Принц Еуген«. Тај маневар није уопште био запажен. Врховни командант НОВЈ 16. јануара извршио је обилазак јединица 1. про-

летерске и 5. крајишке дивизије. Маршал Тито је разговарао са борцима, у рововима, интересовао се за услове живота и подсетио их да није далеко дан потпуног ослобођења земље и водио је разговоре у штабовима 1. и 5. дивизије и у штабу 1. армије.

Немци су изненадним нападима почели 17. јануара и већ у току првог дана борби до вечери испунили постављене задатке. Седма СС дивизија је у току дана овладава Товарником а 117. дивизија селима Моховом и Ловасом. Дневни задаци 41. пешадијске дивизије били су заузимање Шидских Бановаца и Илаче. Борбена група »Бургемајстер« налазила се у другом ешелону и у току поподнева је достигла село Нијемце. Осамнаестог јануара Немци су, не смањујући темпо напада, овладали Шидом и селима Шаренградом, Бапском и Илинцима, и тиме потпуно овладали »нибелуншком линијом«. Даље напредовање Немаца обустављено је 18/19. јануара наређењем команданта Групе армија »Е«.

Штаб 21. дивизије 17. јануара издао је телеграфско авизо наређење штабовима потчињених бригада за покрет према новој просторији, па је штабу 5. бригаде наређено да одмах започне покрет и да поседне положаје на линији: западно од с. Бапска - Новак, па на југ све до Св. Петке. Међутим, уследило је ново наређење штаба дивизије и бригада је извршила покрет и запосела нове положаје на линији: од Дунава на југозапад до Бабиног Дола и ту је извршено укопавање и утврђивање новопоседнутих положаја. Није било значајнијих борбених дејстава ни са једне стране. Време је било облачно и веома хладно.

Сем појачане извиђачке делатности, других промена на положајима 5. бригаде није било ни 18. јануара 1945. године. Утврђено је да се пред сектором бригаде налази мешовити састав непријатељских јединица: делови »Принц Еуген« дивизије и нешто усташа, укупно око 8-1.000 војника. Време се нешто пролепшало, као да су почели први пролећни дани.

Деветнаестог јануара јединице 21. дивизије биле су на истим положајима, са задацима офанзивног карактера. У 3 часа штаб 5. бригаде добио је наређење штаба 21. дивизије да се повуче у правцу Шаренграда, да запоседне нове положаје да се на њима добро утврди и упорно их бранити, не дозвољавајући непријатељу да потисне батаљоне бригаде са тих положаја.

Бригада је одмах извршила покрет и већ око 6 часова започела са посудањем линије положаја: западно од Шаренгра-

да, од обале Дунава, па преко раскрснице пута и сеоског гробља (3. батаљон на десном крилу борбеног распореда бригаде), од пута Шаренград - Бапска па десно до обале речице која води кроз ово село (2. батаљон), од десне обале ове реке па до Дунава, протежући се до коте 138 (4. батаљон) и на левом крилу 4. батаљона, запоседајући к. 138 и јужно од те коте положаје је поседао 1. батаљон, који је истовремено био у општој резерви бригаде.

Међутим, већ у току поседања нових положаја, батаљони су били засути јаком артиљеријском и минобацачком ватром са непријатељских положаја, било је очигледно да Немци и усташе крећу у нови напад на тек пристигле јединице 21. дивизије - на 5. бригаду. Непријатељски војници били су обучени у беле мантиле, кретали су се на скијама и у јутарњем полумраку били су скоро не приметни. Непријатељ је већ око 10 часова започео са жестоким нападима на целу одбрамбену линију 5. бригаде, са главним правцем удара на положаје 3. батаљона, у намери да га збаци са њих и продре у Шаренград. Батаљон се огорчено бранио, али није могао да издржи јак непријатељски притисак и повукао се, па је непријатељ око 13 часова 19. јануара заузео неколико кућа на југозападној страни Шаренграда.

У 17 часова истога дана 3. батаљон прелази у организовани противнапад и успева да овлада својим старим положајима, сем прве истурене, предстражарске линије, коју је непријатељ заузео и енергично бранио.

По паду мрака штаб бригаде врши прераспоред својих одбрамбених положаја и са два батаљона (3. и 2) заузима и ојачава положаје од Дунава на југ, до места одакле се одваја један крак пута од к. 80, и јужно од Споменика иде до шуме преко к. 98. Долазило је до обостране пуцњаве, а непријатељ је повремено тукао наше положаје артиљеријском и бацачком ватром, са којом је наставио и преко целог дана.

Ноћ 19/20. јануара пред Шаренградом била је веома хладна, борци су се већином са слабом одећом и обућом, смрзавали. Укопавали су се и утврђивали. Сликовита су сећања Милете Обућине, подитичког делегата 2. вода 1. чете 2. батаљона, у чланку »Одбрана Шаренграда«, објављеном у 4-5. броју батаљонског листа »Наша је победа«: »... Видик испред нас је био прекривен зимском јутарњом маглом. Кад се магла дигла све је било прегледно и могли смо видети сваког Немца кад се појави на брду. Сваки је био погођен из наших аутомата

постављених на врховима околних брда. Сви покушаји 'фрицева', остали су без успеха, јер наши противнапади имали су за последицу одбацивања непријатеља на неколико километара назад«. У истом броју батаљонског листа К. Синђић, заменик интенданта 2. батаљона, објавио је песму »Васин Максим«, о борби код Шаренграда.

У овим борбама (у времену од 3 часа 19. јануара до 6 часова 20. јануара) бригада је имала 16 погинулих и 19 рањених бораца и старешина, а изгубила је један пушкомитраљез (остављен при повлачењу 3. батаљона). Непријатељски губици били су такође велики; 58 погинулих, од којих је 14 нађено на пољу, и рањених око 118. Од непријатеља је заплењено: три пушкомитраљеза, три стројнице, десет пушака, један пиштољ и шест сандука пушчане муниције.³²¹⁾

Бригада је остала на истим положајима и 20. јануара. Вршено је закопавање, продубљивање ровова и изградња мањих саобраћајница. Борци су припремали за нови напад и вршена је коректура ватрених тачака на непријатељским положајима. Непријатељска артиљерија била је веома активна. На положаје 5. бригаде пало је преко 200 артиљеријских граната. Преко целог дана батаљони су извиђали терен пред собом, а поједина мања извиђачка одељења нису успела да се пробију у непријатељску позадину.

Са почетком у 22 часа 20. јануара, успешно садејствујући, 2. батаљон 5. бригаде и 1. батаљон 31. српске бригаде извршили су жестоки напад на главне непријатељске положаје у региону к. 132, натерали га на повлачење ка селу Мохово и заузели коту 132. Бригада је отала на истим положајима и упорно их и успешно бранила, упркос неколико пута поновљеним непријатељским противнападима. Са јачим одељењима и бацачком ватром вршен је притисак на непријатеља са циљем онемогућавања да врши противнападе на десном крилу бригаде и да неометано утврђује своје положаје.

У борбама овог дана бригада је имала четири погинула и 60 рањеника, углавном из 2. батаљона.

На истим положајима бригада је остала и 21. јануара. Други батаљон био је на истуреним, а 1. и 3. на прихватним положајима. Јачина непријатеља на сектору бригаде износила је 400-500 војника (Немаца и усташа), а располагао је са доста аутоматских оруђа, малих и тешких бацача, тронблонским пушкама и са неколико топова.

³²¹⁾ АОС, к. 1046, рег. бр. 15-21/35-8, *Операцијски дневник штаба 5. српске бригаде за период од 28. августа 1944. године до 8. јуна 1945. године.*

Непријатељ је у току 21. јануара вршио неколико силовитих противнапада на положаје 2. батаљона, али без успеха, и уз велике људске и материјалне губитке био је увек одбијен.

Штаб 21. дивизије издао је 21. јануара 1945. г. наређење о прераспореду одбрамбених положаја, па је 5. бригада са својим деловима посела нове положаје на линији: од Дунава преко Моровића салаша, па јужно преко пута источно од к. 132 закључно са к. 98, одакле се наслањала на делове 31. бригаде. Од 16 часова овога дана, по наређењу штаба бригаде и 3. батаљон је са прихватних прешао на предње положаје, док је 1. батаљон и даље остао у бригадној резерви. У току поподнева истога дана, уз краћу артиљеријску припрему, бригада је са 2. и 3. батаљоном започела јак напад на непријатеља са циљем његовог прогона и заузимања његових најистуренијих положаја. Напад је био жесток, али је непријатељ огорчено бранио своје положаје, те није донео неке нарочите резултате. Иако је бригада вршила скоро даноноћне нападе по веома хладном времену и у тешким борбеним условима, а борци били слабо обучени и обувени њихов борбени морал и дисциплина у тешким борбама код Шаренграда били су увек на висини.³²²⁾

У борбама вођеним 21. јануара бригада је имала десет погинулих и 62 рањена борца и старешине. Непријатељски губици били су 45 погинулих.

Тешке борбе за освајање непријатељских положаја у Шаренграду и околини, у којима је бригада имала велике и скоро ненадокнадиве људске губитке, остале су заувек у сећањима преживелих бораца и старешина бригаде. О тим борбама они су често говорили и писали чланке, прозне саставе и песме у бригадном и батаљонским листовима и у четним зидним новинама. Много је написано о јунаштву и самопрегору свих бораца и старешина, о њиховој борбеној иницијативи и сналажљивости у појединим критичним тренуцима, борби против далеко јачег и боље наоружаног непријатеља.

Тако је Милан Дојчиновић, борац 4. чете 4. батаљона, при гоњењу непријатеља, дохватио пун сандук муниције и без тешкоће га бацио на своја плећа и јурнуо напред. Друговима који су хтели да му помогну само је додао: »Није мени ништа тешко када идемо напред« и наставио јуриш.

У напад на Немце у тврђави изнад Шаренграда пошла је и 3. чета 3. батаљона. Био је то тежак успон уз стрме литице, под кишом непријатељских куршума. Са четом су пошла и че-

³²²⁾ > НОР, I, 18, док. 59, стр. 231-234.

тири црвеноармејца. Борац С.Р. у другом броју бригадног листа »Јастребац«, у чланку под насловом »Заједно«, пише: »Већ стижемо на сами врх брда. Непријатељ нас дочекује ураганском ватром, али ми не застајемо. Услед нашег снажног налета непријатељ се већ повлачи и бежи. Још је само остао тенк. Туче и даље. Штити им одступницу, Тада се привлачи један Руе са још два наша друга. Баца противтенковску бомбу. И тада из тенка почиње да избија плавичасти дим. Палба из тенка престаје, запаљен је«.

У истом броју и борац М. пише чланак »Са Шаренграда« у коме се диви Светину Јосифовићу, званом Бадњац, храбром пушкомитраљесцу 3. чете 3. батаљона, који је само у једном дану убио неколико Немаца.

Борац Д.Ј. у 4. броју батаљонског листа »Ударник« у чланку »У заједничкој борби са њима« пише о 3. батаљону као заштитници бригаде са основним задатком обезбеђења бригадне болнице и интендантуре из Шаренграда у који су силовито продирали Немци: »Непрекидна борба траје. Ужасна, огорчена, тешка. Непријатељ јуриша, ми га враћамо. Долази до самих наших ровова и ту пада покошен од наших митраљеских рафала. Већ три па можда и четири часа траје борба. Село Ш. је у реду евакуисано, сазнали смо од курира. Треба да се повучемо на нове положаје. Под заштитом наших митраљезаца ми се у реду повлачимо, да би после извесног времена опет застали, јер морамо спречити непријатеља да изврши продор«.

Биле су то тешке борбе и тешки дани. »Много лешева«, пише Гаврило Антић, »лежало је по равници. Борци би ноћу наилазили на своје мртве другове, чак се и саплитали о њих и кад су могућности допуштале, извлачили смрзнула и укрупљена телеса. Био је то непријатан посао, јер су тела остајала смрзнута у оном положају у којој их је смрт затекла, па су тако и сахрањивана. При сваком неспретнијем покрету лешевима су пуцали прсти или се ломиле руке. Многи побегоше од тог посла. Неки због тога што нису имали живаца, а појединци чак и из сујеверја«.

Већ трећег дана борби, 19. јануара, борбена иницијатива је очигледно прелазила у руке јединица 1. армије. Врховни командант НОВ и ПОЈ је на фронт упугио и 2. пролетерску дивизију, која се налазила у Београду на одмору, попуни и препорукају. Штабу 1. армије издао је одговарајуће наређење за прелазак армије у противудар с линије Шаренград - Беркасово - источно Шид - Адашевици. Противнападима, до закључно

21. јануара, јединице 1. армије успеле су да поврате села: Бапка, Новак, Беркасово, Адашеви, Мала Вашица, Шид и источни део с. Илинце и да избију пред села Мохово, Ловас, Товарник и да воде борбу у западном делу с. Илинци.

Шест дивизија Прве армије прешло је у силовит удар по непријатељу, 22. јануара 1945. године.

По наређењу штаба 21. дивизије, 5. бригада - на десном крилу дивизијског распореда - после јаке и полчасовне артиљеријске припреме - у 2 часа 22. јануара 1945. године започела је силовит напад на непријатељске положаје. Напад је извођен јуришом. У првом налету бригада је успела да протера непријатеља са његових истурених положаја и да му нанесе огромне губитке. Међутим, непријатељ је добио појачање од око 200 војника из опште резерве и подржан обилном артиљеријском и минобацачком ватром извршило жестоки противнапад на бригаду, при чему је претрпео осетне људске и материјалне губитке али и приморао бригаду на повлачење на њене полазне положаје за напад. Од непријатеља бригаду је делило растојање од само 100-150 метара. У 19 часова истога дана бригада врши поновни напад на непријатеља, али је дочекана жестоком митраљеском и артиљеријском ватром и повукла се. У овим борбама бригада је имала 17 погинулих и 92 рањеника.

Међу погинулима је био и омиљени командант 3. батаљона Саво Влашкалић из Пасјаче код Прокупља. О њему су његови другови у бригадном листу »Јастребац« објавили чланак под насловом »Другу Сави Влашкалићу« у којем су написали: »Ишли смо напред. Истерали смо непријатеља. Командант је био испред свију. Неки другови падоше. Саво иде напред, њега неће зрно. Напад је завршен. На новим смо положајима. Ту је у сигурности. Али, изненада погоди га једно непријатељско зрно. Пао је ту, његова јуначка крв зацрвенела је снег«. Непријатељски губици су процењени на преко 225 погинулих и рањених војника и старешина.

На истим положајима 5. бригада се налазила и 23. јануара.

Око 2 часа 23. јануара штаб бригаде примио је наређење штаба 21. дивизије о новом нападу на немачке положаје. Штаб бригаде наређује штабу 1. батаљона да батаљон, који је дотле био у резерви, доведе на предњу линију и да смени 3. батаљон. У току дана вршене су припреме за напад на непријатеља, чија је артиљерија била необично активна.

Напад је почео тачно у 18 часова на целом бригадном одсеку, уз садејство са 4. бригадом (лево). Пета бригада напада-

ла је са 1, 2. и 4. батаљоном, а 3. батаљон је био у резерви. Бригада је успела да потисне истурене непријатељске делове, а затим да започне напад на његову главну одбрамбену линију: ивица Теларевићевог салаша - к. 132 - Грубановљев салаш. Делови 2. батаљона овладали су са неколико непријатељских бункера, а делови 4. батаљона својим левим крилом успели су да потисну непријатеља. Међутим, непријатељ је давао жестоки и упорни отпор са добро утврђене одбрамбене линије. Неки положаји су неколико пута прелазили из руке у руку. Непријатељ је успео да заустави напад бригаде.

Борба је вођена до 2 часа 24. јануара, а онда је 5. бригада, по наређењу штаба дивизије, прекинула напад и повукла се на своје полазне положаје за напад.

У овим борбама бригада је имала 40 погинулих - 52 рањеника, а непријатељ 85 погинулих и рањених.

Те ноћи јуначки је пао и политики комесар 3. чете 1. батаљона Љубисав Микић Љуса. У њему је комесар 1. батаљона Крешимир Бастић Звонко, у четвртм броју бригадног листа »Јастребац«, написао чланак »У спомен на погинулог Микића«, у којем је забележио и ове топле речи: »Престало је да куца срце једног врлог борца и одличног руководиоца, занемела су уста сина јуначке Топлице која су грмела против неправде, непријатеља народне слободе и среће, ширила топлину и дах радости код другова бораца његове чете, нашег батаљона и народа његовог родног краја... «

У 3.30 часова делови 4. бригаде сменили су батаљоне 5. бригаде, па су 2, 3. и 4. батаљон отишли у Шаренград на одмор, а на положају је остао само 1. батаљон на рејону од Дунава до пута Мохово - Шаренград (позади 4. бригаде), истуривши мање делове испред Пајзош пустаре, са основним борбеним зуадатком најупорније одбране и држања поседнутог положаја и чврстог затварања правца од Мохова и контроле Дунава.

Борбених дејстава 24. јануара 1945. године није било. Време је и даље било хладно и облачно, велики и дубоки снег и мраз.

Противнапад јединица Прве армије био је заустављен 24. јануара и Немци су били натерани да се бране. Немци су се консолидовали на линији Мохово - Ловас - Товарник - Илинци - Вашица - Моровић, изградили су два реда ровова са минским пољима и бодљикавом жицом и у претпољу и на тим положајима остали су до пролећа 1945. године, тј. до 12. априла када је Прва армија пробила Сремски фронт, и наставила са незадрживим надирањем и напредовањем ка Загребу.

Борбе које су водиле јединице 21. дивизије у времену од 17. до 24. јануара 1945. године биле су жестоке и тешке. Вођене су под веома тешким временским и просторним условима: високи дубоки снег, мраз, јака хладноћа, честе вејавице, која је трајала и по неколико часова, заклањала видик и омогућавала непријатељу (Немцима и усташама) маскираном у бела одела и мантиле и на скијама, скоро непримећено прилажење предњим одбрамбеним положајима бригаде. Борци су држали положаје, често и без смене у слабој одећи и обући, на мразу, под ведрим небом, без заклона и без могућности да ложе ватру. Укопавање на положајима вршено је најчешће под жестоком и згуснутом непријатељском ватром. Његова артиљерија и бацачи били су необично активни, преко целог дана. Дневно је на положаје бригаде падало и по 200 граната. Због јаког мрза, оружје, нарочито аутоматско, често је било у застоју, па су га борци покривали и загревали својим телима. Морао се и овде, пред Шаренградом, прихватити рововски начин ратовања.

Биланс скоро седмодневних борби код Шаренграда у вези са сопственим губицима био је врло тежак. Пета бригада имала је 372 војника и старешине избачене из борбеног строја, од којих 99 погинулих на самом бојишту и 273 теже и лакше рањена. У истим борбама од ова 273 рањеника 18 је пренешено у дивизијску болницу у Сремској Митровици и тамо су подлегли ранама. Сахрањени су у селу Лештане код Београда. Шеснаест бораца је пренесено у Медикосанитетски батаљон 21. дивизије и тамо подлегло ранама. Сахрањени су у Илоку. Тако су у борбама код Шаренграда погинула и од рана умрла 133 борца и старешина (99 погинуло и 34 умрла). Највеће губитке имао је 2. батаљон (53 погинула и умрла), затим 3. батаљон (38), па 1. батаљон (22) и 4. батаљон са 16 погинулих и умрлих и четворица бораца из бригадних чета. О храбрости старешина говори и податак да је 14, углавном четних руководилаца погинуло у овим борбама. Бригада није имала материјалне губитке, само три пушкомитраљеца, које је оставио 3. батаљон при повлачењу 19. јануара.

Губици 5. бригаде у вишедневним борбама против Немаца и усташа код Шаренграда били су необично високи. Борбе су вођене неколико дана узастопно, скоро без прекида, непријатељ је вршио неколико силовитих узастопних напада, ојачан артиљеријом и минобацачима и с чврстом намером да бригаду збаци са ових положаја који су опасно угрожавали лево

крило његове опште одбране. Сваки напад непријатељ је вршио уз јаку артиљеријску и минобачачку припрему, што је у јединицама 5. бригаде наносило додатне губитке. Јединице 5. бригаде, поред неколико напада, водиле су и дефанзивне акције и показивале завидну упорност и јунаштво у одбрани поседнутих положаја, енергично и успешно одбијале непријатељеве силовите јурише. Однос снага у нападу и одбрани овога пута био је у корист непријатеље, јер је скоро увек на положаје нашег нападао са своја два ојачана батаљона. Да губици не буду још већи, одлучивало је и већ стечено борбено и командно искуство штабова и команди, које су вршиле добар борбени распоред јединица, како у нападу, тако и у одбрани.

Губици непријатеља нису утврђени, али се рачуна да су они били високи. Пред целим фронтом 21. дивизије из непријатељског борбеног строја избачено је укупно 812 војника и старешина, од којих 349 погинулих и 463 рањена.³²³⁾ Према подацима из операцијског дневника штаба 5. бригаде из непријатељског борбеног строја бригада је избацила 583 војника и старешина, од којих 188 погинулих и 395 рањених, највише Немаца. Од непријатеља бригада је запленила: три пушкомитраљеа, три стројнице, десет пушака, један пиштољ и шест садука пушчане муниције.

ОБОСТРАНА ОДЛУКА О РОВОВСКОЈ ВОЈНИ

Крајем јануара 1945. године и Немци и НОВЈ су се већ консолидовали на достигнутим линијама, утврдили се и прешли на рововску војну, која ће трајати све до 12. априла 1945. године, када ће снаге ЈА извршити пробој немачког одбрамбеног фронта и прећи у одлучну битку за коначно ослобођење.

Непријатељ се налазио на линији: Мохово - Ловас - источно Товарник - источно Илинци - Вашица - Батровци - лева обала Босута - Липовац - Моровић. Изграђена су два реда ровова са минским пољима и бодљикавим жицама у претпољу и постављене и друге препреке од месних средстава. Непријатељ је успоставио јаке и добро поседнуте мостобране на десној обали реке Босута и с. Батровци и с. Липовац. Мочваре Босутских шума нису биле поседнуте већ само осматране, а излази из Босутских шума били су брањени са линије с.

323) 36. НОР, I, 18, док. 59.

Жупања - с. Рачиновци, са истуреним посадама у селима Сољани, Страшинци и Јамена.

Део фронта у Срему од Дунава до с. Батровци и од с. Батровци до с. Липовац (закључно) био је дужине око 30 км и рововског типа, а део од с. Батровци до с. Липовац био је бочно постављен ради заштите фронта р. Дунав - с. Батровци. По дубини је износио око 5-6 км. Друга линија одбране се протезала преко утврђених села Опатовац, Ловас, Илача и Липовци. Тежиште одбране било је у центру, у зони комуникације Шид - Винковци.

У ноћи 24/25. јануара јединице 21. дивизије преузеле су нове положаје, тако да је њихов распоред 25. јануара био следећи: 31. бригада сменила је 4. бригаду, која се сместила у Шаренград са задатком дејстава на с. Опатовац и посела положаје испред к. 98 (позади положаја 31. бригаде); 5. бригада била је на положајима према Шаренграду без једног батаљона - посела положаје на линији: р. Дунав - Моровићев салаш - источно од к. 132 закључно до к. 98. Пред сектором бригаде били су непријатељски положаји поседнути са 500-600 војника. Тога дана, 25. јануара, 5. бригада је у дивизијској резерви на правцу 4. бригаде, с тим што је 3. батаљон утврђивао положаје западно од Шаренграда.

У штабу 21. дивизије одржан је састанак са штабовима бригада, на коме је после извршене анализе протеклих борби дејстава и задатака на новим положајима донет низ закључака о предстојећој војној и политикој активности на поседнутим положајима: обука бораца у бољем руковању оружјем; увежбавање јединица у поступцима у борби; да се поседнути положаји уреде и утврде за стојећи став; да се организују курсеви за обуку старешина у командовању, и да убудуће не буде ниједне борбе или марша после којих неће бити извршене њихова анализа.

Увече, 25. јануара, пред стројем 2. и 4. батаљона прочитана је пресуда војног суда о стрељању два дезертера. Окупљеним борцима и старешинама говорио је помоћник политичког комесара бригаде Јован Крстић Мргуд и образлагао праведност овако драстичне пресуде.

На дан 25. јануара одржано је саветовање команди чета у штабовима батаљона којим је руководио штаб бригаде са циљем анализирања протеклих акција и донесени закључци о будућем раду у јединицама. Настављено је са курсем за обуку водника, који је штаб бригада организовао са почетком 18. јануара и трајао двадесетак дана.

Двадесет шестог јануара непријатељ је слабијом минобачком ватром тукао положаје 1. батаљона 5. бригаде. Три батаљона 5. бригаде који су се одмарали у Шаренграду изводили су војну и политичку обуку.

»Штаб бригаде, пише даље Гаврило Антић, састављен од искусних и прекаљених ратника добио је ту, пред Шаренградом ватрену 'лекцију'. Другови су сматрали да је довољно штаб сместити у кући на једном салашу. Како прве линије ровова нису биле далеко, Немци довуку један топчић и почну да гађају баш ту кућу. Као да су знали или претпостављали да је ту неки штаб. Једна граната пролете кроз два зида и зачудо, експлодира тек иза куће. У кући су тренутно били комесар Мргуд (Јован Крстић - п.а.) и два курира. Срећом, нико није страдао, али су рупе у зидовима претеће зјапиле. Више се није имало куд и командант Теодосије (Парезановић - п.а.) нареди да се за штаб ископају земунице«.

Ради потпуног коришћења времена у борбеном затишју, штаб 21. дивизије је 26. јануара израдио тродневни план рада за јединице на одмору за војну борбену обуку са бордима, која је имала и практични део: од 7 до 11 часова теме: Припреме за напад на утврђену линију (обухватајући и преглед, чишћења и подмазивања оружја, попуну муницијом, извиђање и издавање заповести и напад на утврђену линију и заузимање (прилажење на јужно одстојање, користећи дејство тешких и аутоматских оруђа, јуриш, гоњење непријатеља и поседање већ заузете непријатељске линије са резервама); од 14 до 16 часова било је предвиђено одржавање састанака са четним и батаљонским руководством ради анализе изведене обуке са потребним објашњењима, критиком и упутствима за даљи рад; од 16 до 17 часова вечера, а даље политички рад са борцима. Био је то први, детаљно разрађен план и програм за активни живот јединице на одмору.

По добијеном дивизијском наређењу, бригада је 27. јануара, са почетком у 18 часова, извршила смену јединица 4. бригаде 21. дивизије, на предњим положајима: на линији од Дунава до пута Мохово - Шаренград и даље улево до к. 132 и к. 98, са једном четом и две чете у непосредној резерви ради што веће сигурности на левом крилу, где је био спој са 2. пролетерском бригадом.

Батаљони који нису били на положајима живели су и овога дана активним војним и политичким животом.

Војна обука изводила се пуних шест часова. Од 7 до 11 часова проучавана је тема: Напад на насељено место (припрема за напад, извођење напада и уличне борбе); од 14 до 16 ча-

сова вршен је опис оружја и муниције (пушка, пушкомитраљез, аутомат-машинка, противтенковска пушка, тешки митраљез, лаки и тешки бацач); од 17 до 19 часова у штабовима батаљона одржавани су састанци команди чета ради анализе одржане обуке и указивања на недостатке.

Јануара 1945. године, политички рад и у јединицама 21. српске дивизије био је оријентисан на разобличавање избегличке владе и краља Петра II Карађорђевића у вези са споразумом Тито - Шубашић. Наиме, краљ Петар II се, 11. јануара 1945. године, у Лондону јавно изјаснио против споразума Тито - Шубашић од 2. новембра 1944. године.³²⁴⁾ Био је то дрски удар на јединство народа Југославије, на јединство НОП-а и на дотада извојеване тековине НО борбе. То није био само краљев лични производ, иза те његове изјаве стајала је окупљена реакција, односно контрареволуција, која је увидела да је коначно изгубила битку за власт у новој Југославији. Тако су, крајем јануара 1945. године у свим батаљонима 5. бригаде одржани политички демонстративни митинзи на којима су извикиване пароле »Доле краљ Петар, издајник свог народа и његова реакционарна камарила«, а затим су АВНОЈ-у и врховном команданту НОВЈ другу Титу послати поздравни телеграми.

У јединицама 5. бригаде које су биле на одмору и 28. јануара је настављено са интензивном војном обуком бораца и старешина. Овога дана при штабу 21. дивизије започео је војнички курс за заменике командира чета и воднике, са по 30 слушаца из сваке бригаде.

Са борцима се радило шест часова. Од 7 до 11 часова радило се неколико тема: израда баријада и препрека за тенкове, припремање противтенковских група и представа о борби са тенковима (противколске бомбе, бензинске флаше и противколске пушке), а затим су борци упознавани са тенком уопште (његовом наменом у борби, лошим и добрим странама и начином њиховог уништавања). Од 13 до 15 часова са борцима је извођена настава гађања и вршена обука у нишањењу и гађању, а разматран је и план ватре. У вези са истим темама са руководством је одржаван састанак у времену од 15 до 18 часова.

На истим положајима бригада је остала и 29. јануара. Сем мање обостране извиђачке делатности није било важнијих до-

³²⁴⁾ *Ослободњачки рат народа Југославије 1941-1945*, књига II, стр. 540-544. Влада Велике Британије дала је 17. јануара 1945. године јавну изјаву, којом је одбацила предлог краља Петра II Карађорђевића »да сву закондавну власт у Југославији врши избегличка влада у Лондону«, као услов за признавање Споразума Тито - Шубашић.

гађаја. Време је и даље било хладно и облачно. Овога дана завршено је са курсем за десетаре и воднике при штабу бригаде који је започео 18. јануара.³²⁵⁾

Са положаја, на којима је била 28. и 29. јануара бригада је, 30. јануара, са мањим деловима вршила насилна извиђања непријатељских положаја, ради откривања слабијих тачака у систему непријатељске одбране и сакупљања података о непријатељу. Примећено је да се непријатељ утврђује и иза првих линија, па је на њега отворена јака минобацачка ватра са циљем узнемиравања. Непријатељ је такође одговорио минобацачком ватром, испалио је десетак граната на бригадне положаје, али без резултата. На дан 31. јануара, насилним извиђањем и прикупљањем обавештајних података, утврђено је, да је непријатељ на свом левом крилу добио појачање од преко 200 војника.³²⁶⁾ У току дана, неопрезно се из рова појављује помоћник политичког комесара 2. чете 2. батаљона, Кристивоје Јосовић Цале, и још један десетар из 1. чете. Немци оспу паљбу и Јосовић гине, а десетар буде тешко рањен.

Пета српска бригада остала је на својим дотадашњим положајима и првих дана фебруара 1945. године тј. затварала је простор од Дунава па јужно до Бабина Дола (југозапад. од к. 98). На предњим положајима бригада је држала три батаљона, а један је био у бригадној резерви, на прихватном положају. Бригада је 2. фебруара 1945. године држала положаје на линији: од Дунава до пута Мохово - Шаренград (2. батаљон), од пута Мохово - к. 132 (3. батаљон) од к. 132 до к. 98 (1. батаљон) и 4. батаљон на прихватним положајима у бригадној резерви.³²⁷⁾

Пета бригада је сходно новом дивизијском наређењу, извршила у ноћи између 1. и 2. фебруара насилно извиђање мањим деловима ради прикупљања обавештајних података о систему и снази непријатељске одбране.

Насилно извиђање - по заповести штаба бригаде - вршио је 1. батаљон. Штаб батаљона изашао у прву борбену линију како би непосредно руководио нападом: заменик команданта Тихомир Милетић, политички комесар Војислав Весић, помоћник комесара Мирко Шиндић и обавештајни официр Вељко

³²⁵⁾ 36. НОР, I, 18, док. 50.

³²⁶⁾ 36. НОР, I, 18, док. 59, стр. 236-242, и ЛОС, к. 253, р. 15/1, *Извештај штаба 21. дивизије*, Оп. бр. 23, од 29. јануара 1945. године, штабу 1. армије о стању на положају.

³²⁷⁾ АОС, к. 256, рег. бр. 4—11, *Операцијски дневник штаба 21. дивизије*, за период од 1. до 10. фебруара 1945. године.

Поповић (командант батаљона био је болестан и остао је у Штабу). Чланови штаба сместили су се у једном рову 1,5 м, дубине око 30 цм. Ту је био и један индукторски телефон за везу са штабом бригаде. Време је било веома хладно, пао је снег.

Насилно извиђање вршено је после пола ноћи. Сматрало се да непријатељ тада није тако будан и опрезан. На почетку напада заменик команданта Милетић отишао је да обиђе чету на левом крилу. Са четом која је била у средини пошао је помоћник комесара Мирко Шиндић. Покрет је вршен у тајности, али како је један борац нагазио на мину, одјекнула је експлозија и Немци су чету дочекали жестоком митраљеском и бацачком ватром. По губитку неколико људи чета се повукла. Тешко је рањен помоћник комесара Шиндић, а погинуо је и политички комесар 3. чете Љубисав Микић. Рањеног Шиндића донели су борци до штапског рова, где су му први завој на рани на бутној кости ставили Весић и Поповић, а онда су га четири борца - пошто ње било носила - однела у бригадно превијалиште. У штабу нису знали да је тешко рањен и заменик команданта Милетић, јер су га борци са положаја директно евакуисали у бригадно превијалиште. Непријатељ је све до ујутро био активан, тукао је јаком митраљеском и бацачком ватром положаје бригаде. Борци су запамтили ту ноћ као једну од најтежих у борбеном историјату 1. батаљона. Од штаба батаљона остао је само комесар Весић, а од три команде чета могла је да се састави само једна. Било је бораца који као да су једва чекали да неког рањеника носе у превијалиште како би се извукли из тог пакла.

Трећег фебруара на сектору бригаде није било значајнијих промена. Долазило је само до обостране пуцњаве мањих патрола.

Четвртог фебруара 31. бригада је по дивизијском наређењу сменила 5. бригаду на њеним положајима. Бригада се од овог дана налазила у дивизијској резерви у селу Новак - Балска, на правцу 4. бригаде, а 3. батаљон налазио се у Шаренграду, као директна резерва на правцу 31. бригаде. Дан је протекао без икаквих промена на положајима, сем што је непријатељ јаком артиљеријском ватром тукао предње дивизијске положаје, али је убрзо, ватром дивизијске артиљерије био ућуткан. У дивизијској резерви 5. бригада остала је све до 8. фебруара 1945. године. У том периоду извођена је интензивна војна обука, одржаване су политичке конференције, најчешће по четама, и развијан културно-просветни рад. Одржавани су састанци партијских и скојевских организација.